

APPENDIX AD SANCTUM GODEHARDUM.

CHRONICON HILDESHEIMENSE.

(Apud PERTZ, *Monumenta Germaniæ historica*, Script. tom. VII, pag. 845.)

MONITUM.

Ecclesia Hildesheimensis Annalibus ad annum 1010 usque deductis, tum Thancmari libro et utroque Wolfheri opere gaudebat, cum vergente sæculo undecimo Chronicon conscribi coeptum est, quod ab initio episcopatus usque ad obitum Ettilonis episcopi anno 1079 defuncti productum, paucas paginas explevit. Auctoris nomen latet; si tamen inter scolasticos Ecclesie Hildesheimensis quærendis est, Godefridum fortasse vocaveris, quem sub Udone obiisse legimus. Quisquis sit, in rebus quæ tempus suum præcesserunt adnotandis Annales Hildesheimenses, Vitam Bernardi et Vitam Godehardi exscripsit, et libris chartisque in thesauro ecclesie asservatis uti potuit; genuina tamen libelli pars Vitam Ettilonis complectitur, statimque eo mortuo absoluta esse videtur. Jam prima hæc libri editio, quam annalista Saxo sæculo duodecimo exeunte exscripsit (102) pars fuisse videtur libri pontificalis ab Udone episcopo Ecclesie suæ in usum conditi, in quo Kalendarium, Martyrologium, ordo canonicus, aliaque ad res Ecclesie facientia legabantur, et cujus hodie nonnisi apographum sæculo XII confectum exstat. Codex membranaceus formæ quam dicunt in 4° majori, hodie bibliothecæ serenissimi ducis Brunsvicensis et Lunenburgensis Welferbytanz, olim Hildesheimensis, sæculo XII exeunte conscriptus, post octo folia priora, sæculo XIV scriptura antiquiori erasa jam ordinem (*Did is de wyse des reventere*) exhibentia, fol. 9 servitia coquina per annum de præpositura majori enumerat, fol. 10-15 Kalendarium Ecclesie Hildesheimensis, fol. 16-24 sententias Patrum quibus clericalis ordo ad bene vivendum instituitur, fol. 25, 55 nomina fratrum nostrorum archiepiscoporum et episcoporum, tum foliis 35, 55, 56 erasis, fol. 36-128 Martyrologium et Necrologium sistit. Fol. 129, 130 nomina Ecclesiarum quæ nobis fratres et sorores in Christo, nostras orationes in quotidianis sacrificiis a nobis expectant et suas debent nobis, etc., nomina episcoporum Hildesheimensis Ecclesie tum presbyterorum, diaconorum, subdiaconorum, acolythorum et scholarium inde ab a. 1078 sub Udone episcopo defunctorum; fol. 131 nomina regum et imperatorum inde a Pippino Anschisi filio usque ad obitum Henrici IV a. 1106, fol. 131-162 Chronicon Hildesheimense, fol. 164-175 manu sæculi XIV fundationes et chartas, fol. 179-188 fundationes et obedientias sæculis XII et XIII scriptas exhibet, quas fol. 162, 189-204 notitiæ chartæque sæc. XIII, XIV, XV libro illate subsequuntur; quare

tuere licet, quemadmodum in Ecclesia Romana codices diversos libri censuales qui sub Censii camerarii nomine laudatur, adhibitos, auctosque comprobavimus (103).

Chronicon in ipso Udonis codice Vitæ episcoporum Ettiloni inde ab anno 1079 succedentium, Udonis Bruningi et Bertholdi, fortasse et Bernhardi et Brunonis annis 1153 et 1162 defunctorum a diversis scribis auctum, sæculo XII exeunte codici nostro illatum, eademque manu addita Hermanni Vita usque ad initium Adelogi a. 1171 productum est. Scriptor quisquis sit, Bernhardi, Brunonis, Hermanni et Adelogi nomina episcoporum catalogo rubra littera inseruit, ideoque sub eis floruisse censendus est, fortasse non alius a Bernone scholastico ejus temporis celebri, quem post Adelogum cathedram Hildesheimensem occupasse novimus. Vita Adelogi manu sæculi XIII ineuntis scripta, una cum Vitæ Bernonis, Conradi, Herberti et Sifridi usque ad a. 1227 successorum, sæculo XIV erasa eodemque loco iterum scripta est, ita ut hodie nonnisi principium ejus manu auctoris exaratum exstet, reliqua manum sæculi XIV præ se ferant. Quod quare factum sit ignoratur. Contra successoris Sifridi, Conradi episcopi a. 1249 defuncti, Vita intacta mansit et litteram sæculi XIII medii ostendit. Vita Henrici a. 1257 mortui, alia ejusdem temporis manu exarata fol. 146, et manu sæculi XIV scripta fol. 147, 147 et 148 altera vice habetur. Joannis et Ottonis, a. 1261 et 1279 defunctorum, Vitas ipsa sæculi XIV manus scripsit, quæ fortasse et Vitas Sifridi et Henrici a. 1310 et 1318 mortuorum postea subjecit; ultimæ Henrici lineæ alii sæculi XIV scriptori debentur. Reliquum operis, Vitæ Ottonis, Henrici, Joannis, Gherardi, Joannis et Magni, plus centum annis complexum uni sæculi XV scriptori debetur, qui anno 1453 libro finem imposuit. Opus igitur ab exeunte sæculo undecimo usque ad sæculum XV a canonicis Hildesheimensibus per tempora sibi succedentibus compositum et quasi Ecclesie nomine scriptum (104), in rebus Ecclesie fidem non exigam sibi conciliat, et historiæ Saxonie illustrandæ conducit. Vulgavit librum Leibniti in SS. Brunsw. t. I, 742-772 sub titulis: *Chronicon episcoporum Hildesheimensium*; *Excerpta ex Necrologio Hildesheimensis Ecclesie veteri*; *Indiculi confraternitatum et episcoporum Hildesheimensis Ecclesie*; *Nomina archiepiscoporum et episcoporum qui primum in Hildesheimensi Ecclesia canonici fuerunt*; *Excerpta paucula ex libro donationum Ecclesie Hildesheimensi factarum*,

1. Signatum editionis nostræ fundamentum posui. Librum ad litteram expressi, sæculo tamen duodecimo usque ad Bernonem episcopum primariurq; scribendi modum quantum ad diphthongum æ et litteram t iis locis quibus antiquior textus a scriba posterioris ævi repetitur, restituendum duxi. Necrologium prolixius aliaque a ratione hujus tomi magis aliena alii loco reservavi. Eamdem in rem evolventi erant præterea codices duo in bibliotheca Welferbytana asservati, scilicet inter Extravagantes :

2. Cod. Nro. 115 in folio et

3. Cod. Nro. 227 in 4°, uterque chartaceus, quorum hic quidem ex illo transcriptus nullius momenti est, ille autem post Engelhusii Chronicon excerpta nonnulla historica, ex Jordane de rebus Geticis, aliaque, et ultimo loco foll. 188-196 *Chronicam episcoporum diæcesis Hildensemensis nec non abbatum monasterii Sancti Michaelis* exhibet, quæ æque ac codex 1 vel ex ipso Udonis libro vel ex apographo ejus altero fluxit, eamque ob causam meliorem nonnullis locis lectionem exhibet, quam in textu recipiendam haud dubitavi. Cumque et nonnulla de tumulis episcoporum aliaque scriptori sæculo xv medio viventi comperta exhiberet, ea, Wattenbachio

A nostro operam præstante, adnotanda atque nonnulla de episcopis sæculi illius subjicienda curavi; at abbatum S. Michaelis Chronicon inter scriptores posteriores referendum erit. Major libri pars medio sæculo xv scripta est, reliqua circa annum 1458, aliisque plane manibus annis 1471, 1472 et sequentibus addita sunt. Libro nostro Leibnitius in edenda Chronica episcoporum Hildensemensis nec non abbatum monasterii S. Michaelis t. II, p. 784 sqq. usus est.

Antiquior Chronici pars annalisticæ Saxonie, totum opus Conrado Bothoni et Heinrico Bodoni innœuit, qui complura inde in Chronicon picturatum (105) et syntagma Gandersheimense receperunt.

In adnotationibus multa debemus eximio rerum Hildensemensis doctori V. Cl. Hermanno Adolfo Luntzel, a cujus humanitate, ut rerum patriarum tempus locumve ex locuplete doctrinæ penu illustraret, facile obtinui.

B Catalogum episcoporum Hildensemensis quem Leibnitius (106) ex Chronicis Eggehardi Uragiensis abbatis ad Egbertum Corbeensem abbatem desumptum dicit et tomo II, p. 772 collectionis suæ inseruit, ut nullius pretii excerptum omitti placuit.

NOMINA FRATRUM NOSTRORUM ARCHIEPISCOPORUM.

Frithericus archiepiscopus. (Moguntinus obiit a. 954. 9 Kal. Nov.)

Reinwardus archiepiscopus. (Bremensis obiit a. 916.)

Volmarus archiepiscopus. (Coloniensis obiit a. 967.)

Bruno archiepiscopus. (Coloniensis obiit a. 965.)

Willehemus archiepiscopus. (Moguntinus obiit a. 968.)

Rothbertus archiepiscopus. (Moguntinus obiit a. 975. Id. Januar.)

Ghero archiepiscopus. (Coloniensis obiit a. 976.)

Etheldagus archiepiscopus. (Bremensis obiit a. 988.)

Luidolfus archiepiscopus. (Trevirensis obiit a. 1008.)

Willeghisus archiepiscopus. (Moguntinus obiit a. 1011. 7 Kal. Mart.)

Unewanus archiepiscopus. (Bremensis obiit a. 1029 6 Kal. Febr.)

Anno Coloniensis archiepiscopus. (Obiit a. 1075 Non. Dec.)

Anno incarnationis Domini 1107 Henricus frater noster a puero in nostra æclesia nutritus Magedeburgensis archiepiscopus sub papa Paschali II catholice ordinatus. (Obiit a. 1107. 17. Kal. Mai.)

C Conradus Salzburgensis archiepiscopus. (Obiit a. 1147.)

Reinaldus Coloniensis archiepiscopus. (Obiit a. 1167. 19. Kal. Sept.)

NOMINA FRATRUM NOSTRORUM EPISCOPORUM.

Dudo episcopus. (Osnaburgensis obiit circa a. 949.)

Londwardus episcopus. (Mindensis obiit a. 969.)

Bernhardus episcopus. (Halberstadensis obiit a. 968.)

Eevurus episcopus. (Mindensis obiit a. 950.)

Thieodericus episcopus. (Mettensis obiit a. 984.)

Esicus episcopus. (Fortasse Augustensis obiit a. 988.)

Dodo episcopus. (Monasteriensis obiit a. 993.)

Episcopus. (Verdensis obiit a. 994.)

a. 1026 4 Non. Aug.)

Bruno episcopus. (Augustensis obiit a. 1029.)

Sigifridus episcopus. (Monasteriensis obiit a. 1032 5. Kal. Dec.)

Bruno episcopus. (Merseburgensis obiit a. 1036 Aug. 13.)

Ezelinus episcopus. (Merseburgensis obiit c. a. 1056.)

Volewardus præpositus noster, episcopus. (Brandenburgensis? obiit ante a. 1068. 14. Kal. Jun.)

Bernhardus episcopus. (Osnaburgensis? obiit a. 1068.)

Poppo Patherburnensis episcopus. (Obiit a. 1084 A
4 Kal. Dec.)

Cono Brissinensis episcopus. (Brixienſis obiit c
a. 1087.)

Benno Osenburgensis * episcopus et præpositus
noster. (Obiit a. 1088 6. Kal. Aug.)

Volmarus Mindensis episcopus in scismate. (Obiit
a. 1097.)

Erpo Monasteriensis episcopus in scismate. (Obiit
a. 1097. Id. Nov.)

Conradus Trajectensis episcopus occisus. (Obiit
a. 1099 Id. April.)

Eppo præpositus sancti Petri Goslarie, frater

(*Fol. 129*) Nomina æclesiarum qui nobis fratres et sorores in Christo nostras orationes in cotidianis sacrificiis a nobis expectant, et suas debent nobis vivis et defunctis, sicut a majoribus nostris accepimus.

Remensis æclesia, quæ mater fuit Hildeneshe- B
mensis æclesiæ in canonica institutione. Parisiensis
in Francia. Sancti Gereonis in Colonia. Babenbergensis.
Monasteriensis. Paterbrunnensis. Halverſtadensis.
Vuldensis. Heresfeldensis. Corbeiensis. Hellemwardeshusensis.
Heres. Ganderhemmensis. Goslariensis. Ringelhem.
Bruneswic. Pragensis. Montecassino. Turonis. Quidilingburgensis.
Magentheburgensis. Osenbrugiensis. Altahensis. Tegrinſenses,
qui missale cum evangelario et lectionario in signum fraternitatis huc dederunt. Hi omnes

Hæc sunt nomina episcoporum Hildeneshemensis æclesiæ a tempore Karoli Magni, qui fundavit hanc æclesiam.

Guntharius primus episcopus.

Reinbertus secundus episcopus.

Ebo tertius, qui prius Remensis archiepiscopus.

Alfridus quartus episcopus.

Marcwardus quintus episcopus.

Wigbertus sextus episcopus.

Walbertus septimus episcopus.

Sehardus octavus episcopus.

Thiethardus nonus episcopus.

Otwinus decimus episcopus.

Osdagus undecimus episcopus.

Gerdagus duodecimus episcopus.

Nomina presbyterorum Hildeneshemensis æclesiæ canonicorum, qui ab anno incarnationis Dominicæ 1078 post obitum Etylonis 17i episcopi obierunt in Christo sub Udono 18o episcopo, de majori monasterio Sanctæ Mariæ.

Reteldus presbyter.

Sigemannus presbyter.

Hartnidus presbyter.

Ezelinus presbyter.

Heinricus presbyter.

Edwardus presbyter.

Sibertus presbyter.

Gozbertus præpositus et presbyter.

Bodo præpositus et presbyter.

Scazo presbyter.

Dudo presbyter.

Bernhardus presbyter.

Aldomnus presbyter.

Gumbertus presbyter.

Ludolfus presbyter.

Gerdagus presbyter.

Sibertus presbyter.

Ezelus presbyter.

Adeloldus presbyter.

Abico presbyter.

Hezelo * presbyter.

G Bernwardus tereius decimus episcopus.

Godehardus quartus decimus episcopus.

Thietmarus quintus decimus episcopus.

Ezelinus 16. episcopus.

Ettilo 17. episcopus.

Udo 18. episcopus.

Bertoldus 19. episcopus. *

Bernhardus 20. episcopus.

Bruno 21. episcopus.

Hermannus 22. episcopus.

Adelogus 23. episcopus.

Thietmarus presbyter Hildeneshemensis canonicus, postea monachus in monte Cassino.

Everhardus presbyter.

Wideroldus presbyter.

Odelricus presbyter decanus nostræ æclesiæ thesaurarius.

Betto presbyter.

Heico presbyter.

Ghiselbertus presbyter.

Albwinus nostræ æclesiæ decanus

et presbyter.
 Hoico presbyter.
 Walthardus presbyter.
 Franco presbyter.
 Conradus presbyter.
 Hartbertus presbyter.
 Bruningus presbyter.
 Bevo presbyter.
 Volchardus presbyter.
 Azzo presbyter.
 Bertholdus presbyter.

Bruningus presbyter.
 Rodolfus presbyter.
 Benico decanus presbyter,
 Johannes presbyter.
 Alfwinus magister scholarum pres-
 biter.
 Burchardus presbyter.
 Hermannus presbyter.
 Johannes presbyter.
 Sifridus presbyter.

Bernhardus presbyter.
 Ekkehardus præpositus presbyter.
 Ricbertus decanus et presbyter.
 Lambertus presbyter.
 Werno presbyter.
 Conradus presbyter.
 Lambertus presbyter.
 Bertoldus presbyter.
 Heribordus presbyter.
 Wigandus presbyter.

Nomina diaconorum Hildeneshemensis æcclesiæ canonicorum, qui ab anno incarnationis Dominicæ 1079 post obitum Etilonis 17i episcopi obierunt in Christo sub Udone octavo decimo episcopo de majori monasterio sanctæ Mariæ matris Domini.

Amelungus diaconus.
 Dudo diaconus.
 Benno diaconus.
 Hilderadus diaconus.
 Thiodericus diaconus.
 Reinoldus diaconus.
 Heinricus diaconus.
 Hyrimfridus diaconus.
 Tiodericus diaconus.
 Albero diaconus.
 Thiodericus diaconus et præposi-
 tus.
 Volcoldus diaconus.
 Liudegherus diaconus.

Bertholdus præpositus et diaco-
 nus.
 Odelricus diaconus.
 Eilbertus diaconus.
 Bruno diaconus.
 Bruno diaconus.
 Esicus diaconus.
 Ekehardus diaconus.
 Thodelo diaconus.
 Cherlagus diaconus.
 Hermannus diaconus.
 Theodericus diaconus.
 Eilhardus diaconus.
 Bertoldus diaconus.

Otto diaconus.
 Gozmarus diaconus.
 Bruningus diaconus.
 Hardeardus diaconus.
 Burchardus diaconus.
 Bruno diaconus.
 Otto præpositus et diaconus.
 Haoldus diaconus.
 Beringerus diaconus.
 Thietmarus diaconus.
 Widekindus diaconus.
 Heinricus diaconus.

Nomina subdiaconorum et acolitorum et scolarium Hildeneshemensis æcclesiæ canonicorum, qui ab anno incarnationis Dominicæ 1079 post obitum Etilonis 17i episcopi obierunt in Christo sub Udone octavo decimo episcopo de majori monasterio sanctæ Mariæ matris Domini.

Hezzelo subdiaconus.
 Rodolfus subdiaconus et præposi-
 tus.
 Thietbertus subdiaconus.
 Wernherus subdiaconus.
 Huboldus subdiaconus.
 Volcherus acolitus.
 Alfardus acolitus.
 Godefridus scolaris.
 Thiethardus scolaris.

Sigewinus subdiaconus.
 Thiodericus subdiaconus.
 Meinhardus subdiaconus.
 Bodo subdiaconus.
 Thiodericus subdiaconus.
 Beneko subdiaconus.
 Heinricus acolitus.
 Hermannus acolitus.
 Johannes scolaris.
 Odelricus scolaris.

Widego subdiaconus.
 Everhardus subdiaconus.
 Hugo subdiaconus.
 Popo subdiaconus.
 Werno subdiaconus.
 Sigebedo acolitus.
 Heinricus acolitus.
 Burchardus scolaris.

Pyppinus filius Angysi annis 23 regnavit.

Karolus filius ejus annis 25 regnavit.

Pyppinus annis 27 regnavit.

Karolus Magnus annis 47 regnavit. Cui Leo ter-
 cius, qui dicitur Exceccatus, imposuit coronam im-
 perii Romæ et laudes « Christus vincit » pro papa
 et regibus et principibus dicendas instituit in die
 ordinationis suæ.

Lodewicus filius ejus annis 26 regnavit.

Lodewicus annis 35 regnavit.

Lodewicus annis 35 regnavit.

A Lodewicus annis 7 regnavit.

Conradus annis 20 regnavit.

Heynricus annis 36 regnavit.

Otto annis 11 regnavit. Qui Magdeburgensem epi-
 scopatum cum suis suffraganeis quinque instituit.

Otto annis 18 regnavit.

Otto annis 23 regnavit.

Heynricus annis 14 regnavit. Qui Bavenbergen-
 sem episcopatum instituit.

Conradus annis 17 et menses 6

Heynricus 10 annis 17 et menses 4. Qui Gosla-

pontificibus Gregorio VII, et Victore III, Urbano II et Paschali II, anno incarnationis Dominicæ 1107, ordinationis suæ anno 53¹¹ obiit¹². Regnavit autem post obitum patris beatæ memoriæ Heynrici imperatoris 51. In vigilia epyphaniz Domini in Inghelhem regali curia in præsentia filii sui regis Heynrici hujus nominis quinti, in audientia multorum principum regni, qui ab eo discesserant propter excommunicationem, et filium suum regem elegerunt, absolutionem quesivit a Romanis legatis Richardo Albanensi et Ghebehardo Constantiensi, et non accepit, et ibi coronam et cetera regalia principibus reddidit. Eodem anno 7. Idus Augusti obiit Leodii non absolutus¹³.

1. Karolus imperator magnus, qui supremo vitæ suæ tempore Saxones diversis variisque conflictibus duodecimo demum bello ad fidem Christi compulsi, et Dei auxilio episcoporumque consilio Christianam religionem super eos corroboravit, æcclesias scilicet per loca Patherburne, Corbeiz, Mynden, Hildeneshem, Herstelle, et ceteras ædificari fecit, et episcopatus ibidem futuros præordinavit, anno incarnationis Domini 814. ad Christum migravit, anno ætatis suæ 72, regni autem ejus 43, imperii vero 14; cui filius ejus Lothewicus successit. Qui et eosdem episcopatus juxta decretum patris instituit, et ipse GUNTARIUM primum episcopum in Hildeneshem ordinari fecit. Qui episcopus primo suæ ordinationis tempore in cimiterio capellam ædificavit, in qua¹⁴ postmodum sepultus cum suis successoribus quievit († an. 834? Jul. 5).

2. Huic successit REINBERTUS secundus episcopus, quo defuncto anno dehinc prædictæ incarnationis Domini 835° (Febr. 12).

3. EBO archiepiscopus Remis deponitur, et in Hildeneshem imperatoris clementia relegatur. Qui 42 annis æcclesiz præfuit, et episcopalem ordinem, ut sibi videbatur exercuit (an. † 851, Mart. 20).

4. Anno deinde 847¹⁵ incarnationis Domini ALTFRIDUS quartus episcopus ordinatur (ante Aug. 15). Qui æcclesiam regulariter regendo, quicquid antecessor suus de sacris ordinibus temere usurpavit, decreto canonum rationabiliter annullavit. Idem præsul monasterium nostrum in timore Domini inchoavit, et sub ipso inchoationis exordio criptam orientalem in honore sanctæ Mariæ virginis consecravit. Qui et duas curtes suæ proprietatis Saleghenstad¹⁶ (107) et Asnede (108) nostræ æcclesiz condonavit. In quibus abbatias, Saleghenstad monachorum, et Asnede virginum coadunavit. (Cf. *Vitam Godehardi*.) Ipse episcopus 852. prædictæ incarnationis Domini anno cum Liudolpho Gandeshemense cenobium

primo in Brunesteshusen, et quarto post hæc anno in Gandesheim¹⁷, ut prænotatum est, inchoavit. Qui et æcclesiam ibidem ædificare cœpit, et Hathamodam ejus ducis filiam primam abbatissam ibidem ordinavit, decimas etiam ex proprietate suæ æcclesiz ibidem pro exhibendo sibi servitiæ et censu in beneficium præstitit, et cetera ibi Christo famulantibus profutura ex suo paterna pietate providit. Qui 18. post anno Hathamoda defuncta Gerbergam sororem ejus abbatissam ordinavit. (Cf. *Ann. Hildes.*) Ipse etiam anno incarnationis Domini 872, suæ vero ordinationis 26, inchoatum Hildeneshem monasterium Deo gratias consummavit, et divinæ majestatis in honore sanctæ Mariæ sub titulo sanctorum Cosmæ et Damiani, Tyburtii et Valeriani, et sanctæ virginis Ceciliz devotissime dedicavit Kal. Novembris. Qui et tertio post anno, suæ ordinationis 29, plenus dierum et vere plenus bonorum operum 18 Kalendas¹⁸ Septembris (874), scilicet in assumptione sanctæ Mariæ, in consortium sanctorum veraciter assumptus migravit, et Asnede in sua æcclesia, quam ipse inchoavit, consummavit, dedicavit, sepultus quievit, ibi usque hodie in miraculorum virtutibus per plurima sanitarum insignia, ut eo loci commanentes veraciter affirmant, omnibus innotescit. Eodem etiam anno, id est incarnationis Domini 875, Lodewicus imperator obiit, filius Lodewici.

(*Ann. Hild.*) Post Alfridum Liudolfus quidam monachus Corbeis designatur, sed subita morte præventus aufertur.

5 (*Ann. Hild.*) MARCQUARDUS dehinc quintus episcopus successit, qui etiam in Gandesheim trabes æcclesiz posuit, qui 4. ordinationis suæ anno occisus est a Sclavis¹⁹ († *Ann.* 880, Febr. 2). Ipse juxta relationem veterum prædictas abbatias Saleghenstat et Asnede negligenter amisit.

6 (*Ann. Hild.*) Anno deinde incarnationis Domini 880, WICBERTUS episcopus electus est, qui in suo tempore medicinæ artis peritissimus fuit²⁰, et bibliothecam (109), quæ adhuc in monasterio servatur, propria manu elaboravit, et pluralem utilitatem suæ æcclesiz prævidit. Ipse etiam utilitati fratrum consulens, omnem substantiam æcclesiasticæ proprietatis subtili sagacitate distribuens per villas, curtes, familias et decimas, terciam partem ad præbendam fratrum instituere decrevit, sed obitu præventus eandem inscriptionem successori suo complendam reliquit. (*Vita Godeh.*) Hic etiam anno 883. incarnationis Domini et suæ ordinationis anno 4, consummatam æcclesiam in Gandesheim dedicavit, et Gerberga abbatissa defuncta sororem ejus Christinam²¹ instituit ibidem (an. † 903, Nov. 1).

7 Huic WALBERTUS septimus episcopus successit, qui præposituram et præbendam fratrum, ut antecessor suus præstitulavit, fideliter instituit, et ambobus æternæ retributionis præmium coram Deo acquisivit. (*Vita Godeh.*) Ipse etiam Christina²² defuncta Roswidam abbatissam ordinavit († an. 919, Nov. 3).

8. (*Ann. Hild.*) Post Walbertum SEHARDUS octavus episcopus præponitur, qui anno 926. ²³ incarnationis Domini turrim occidentalem in Gandesheim dedicavit, et Roswida defuncta Wendelghardam abbatissam ordinavit. Ipse etiam in nostro monasterio altare sanctæ Crucis et parietes et pulpitæ evangelium argento honeste redimivit (an. † 928, Oct. 10).

9. (*Ann. Hild.*) Anno dehinc 928, Sehardo defuncto, THIETHARDUS abbas Herveldiæ nonus ²⁴ episcopus nobis ordinatur, qui inter plurima suæ pietatis indicia tabulam principalis altaris auro purissimo, gemmis et lapidibus preciosis, ut hodie apparet, decenter adornavit, qui et in Gandesheim novam æcclesiam ad monachas anno 939. ²⁵ incarnationis Domini in honore sanctæ Mariæ consecravit.

10. (*An. † 954, Sept. 13.*) Quo ordinationis suæ anno 27. defuncto (cf. *Ann. Hild.*), OTHWINUS Parthenopolitanæ sedis abbas decimus episcopus ordinatur ²⁶. Qui pluralem utilitatem suæ æcclesię per 30 annos prævidit, specialiter tamen curtem Gysenheim (110) in utilitatem fratrum ²⁷ acquisivit, vinum etiam in summis festivitibus per 16 dies fratribus instituit. Ipse etiam preciosum aurum et gemmas et lapides et margaritas in constructionem calicis et patinæ collegit; sed infirmitate præventus, sub sigillo et fide Christi successori suo reservavit. Qui 30 ordinationis suæ anno ad Christum feliciter migravit. (*Vita Godeh.*) Ipse etiam Wendelgharda defuncta, Gerbergam ²⁸ abbatissam in Gandesheim ordinavit (an. 984, Dec. 1).

11. Otwino pontifici 29 ²⁹ OSDAGHUS undecimus episcopus successit (an. 985): qui ex sua hæreditate et acquisitione curtem majoris Aleghrimesheim (111) cum 30 mansis in utilitatem fratrum instituit (an. 989, Nov. 8).

2. Quo quarto ordinationis suæ anno defuncto (an. 990) GERDAGUS duodecimus episcopus successit; qui etiam ex sua proprietate et acquisitione curtem minoris Alegrimesheim et Sighebretheshusen ³⁰ (112) fratribus ad 40 mansos donavit. (*Ann. Hild.*) Qui tertio suæ ordinationis anno Romam adiit, et inde rediens 7. Idus Decembris ad Christum migravit (an. 992, Dec. 7).

15. (*THANEMARI Vita Bernw.*) Deinde incarnationis Domini 993° (*Jan. 13*) BERNWARDUS regius capellanus decimus tertius episcopus æcclesię nostræ constituitur. Qui ab exordio promotionis suæ quicquid acquirere potuit utilitati suæ æcclesię. ³¹ fidelis dispensator prudenter impertivit; aurum namque et lapides, quos beatæ memoriæ Othwinus, ut prædictum est, reservavit, iste in calicem et patinam magnæ pulchritudinis et ³² pulchræ magnitudinis, ut modo videtur, fabricavit, et plurima utensilia, ut inter vitæ suæ opera inscribitur, suæ æcclesię contulit. Monasterium ³³ quoque sancti Michaelis construxit et ex parte dedicavit, in quo et abbatiam et congregationem monachorum instituit. Quorum utilitati prædia et curtes et familias ad trecentos mansos condonavit, fratrum etiam utilitatem in præbenda et vestitura clementer ampliavit, quibus curtem ³⁴ Hemethedoron ³⁵ (113) cum sua possessione in familiis et decimis ³⁶ ad hæc implenda delegavit. (an. 1022, Oct. 30.) Ipse etiam in Gandesheim, ut prænotatum est, a Willighiso archiepiscopo et etiam ab Aribone varia vexatione fatigatus, tandem justitia dominante victoriam obtinuit, et novum monasterium ibidem in conspectu regis Heinrici et Willighisi archiepiscopi incarnationis Domini 1007, et suæ ordinationis 15. digne consecravit (an. † 1022, Nov. 20.)

14. (*WOLFHERRI Vita Godeh.*) Anno incarnationis Domini 1022 (*Dec. 2*), suæ vero ordinationis 30, beatus Bernwardus episcopus ad Christum migravit, cui venerabilis GODEHARDUS Altahensis abbas successit. Qui omnibus exemplar justiciæ et humilitatis in finem perseveravit in omni religione sanctitatis. Qui sub initio promotionis suæ ab Aribone Mogontię archiepiscopo super Gandeshemensi æcclesia impetitur, et per aliquot annos varia vexatione irritatur; donec ³⁷ tandem anno Dominicæ incarnationis 1027, regni ³⁸ vero Cunradi ³⁹ regis quarto, imperii autem primo, synodo generali Francanovordi coadunata, ipso imperatore cum episcopis 22 presidente, diocesim et potestatem super Gandeshemense territorium synodali decreto testimonio septem episcoporum canonice retinuit. Ipse etiam fratrum utilitatem in præbenda et vestitura clementer ampliavit. Ipse etiam in curte sua Hildeneshem, veteri æcclesia quam Otwinus episcopus ibidem ædificavit dilapsa, pulchrum monasterium in honore ascensionis Christi construxit. In quo clericus plures in diverso studio scripturæ et picturæ rationabiliter utiles congregavit. Quibus de acquisitione sua victus et vestitus necessaria ⁴⁰ providit sufficienter. Set pro

peccatorum culpa idem monasterium igne consumitur, congregatio dilabatur, utilitas ibidem collata in diversa distrahitur.

15. (Cf. *Vitam Godehardi* c. 53, et *Ann. Hild.* a. 1038.) Quo 16. ordinationis suæ anno defuncto ⁴¹ (an. 1038, *Mai* 3), THHETMARUS ⁴² regius capellanus successit (an. 1038, *Aug.* 20), qui utilitatem ecclesiæ suæ fratrum benigna dilectione in pluribus ampliare decrevit, set peccatis nostris impediētibz non implevit. Cotidianam tamen præbendam fratrum ampliavit, et prædium in villa quæ appellatur Wengarde (114), a Walberto presbytero acquisitum, f. a tribus condonavit. (*Ann. Hild.* a. 1039.) Idem episcopus primo suæ ordinationis anno Sophia Gandeshemensi abbatissa defuncta, et Adelhaida sorore sua ei subrogata, quando eam jussu regis in eandem ecclesiam introduxit ante altare, et obedientiam et subjectionem sibi promittenti in æternam curam commendavit, et decimas quas antecessores ⁴³ sui ibidem beneficii gratia præstiterant, banni sui auctoritate ⁴⁴ repetivit, et eandem Christiano comite ejusdem ecclesiæ advocato reddente recepit et sibi suæque ecclesiæ in proprietate, banni sui auctoritate communit, astante Hermanno Coloniensi archiepiscopo cum innumera multitudine cleri et populi; eandem tamen decimas ibidem ad preces archiepiscopi cum consilio sui cleri et populi eidem altari et abbatissæ repræstitit, pro eodem scilicet ⁴⁵ servimine et censu, sicut beatus Bernwardus episcopus, antecessor suus, ibidem instituit ⁴⁶.

16. (Cf. *Vitam Godehardi* c. 35; *Ann. Hild.* a. 1044.) Quo subita morte præventus (an. 1044, *Nor.* 4), AZELINUS regius capellanus ei successit; qui pluralem utilitatem suæ ecclesiæ diversa acquisitione contulit, veruntamen, ut veremur, ante Deum exstitit, quod monasterium nostrum ⁴⁷ igne consumptum inconsulte dejecit. Ipse etiam fratrum commoda sepius ampliare decrevit, set varia occupatione præpeditus, tandem subitaneo obitu occupatus non implevit. Dedit tamen anulum pontificalem

et dorsale bonum suo nomine inscriptum, cum campana Cantabona vocata. Dedit etiam coronam (115) auro et argento radiantem et coram principali altari pendentem ⁴⁸.

17. Defuncto eo (an. 1054, *Mart.* 8) ETHYLO (116) Goslariensis præpositus nostræ ecclesiæ delegatur, qui vir tam litterali scientia quam matre virtutum discretione conspicuus, opus quod antecessor suus in occidentali parte nostræ civitatis inchoaverat, quippe cujus magnitudo tenuitatem rerum nostrarum excessit, antiquo capiti ecclesiæ, quam dominus Alfridus in eodem loco divina revelatione fundaverat, novum corpus moderatæ compositionis mira arte conjunxit; quod postea procedente tempore prædiis de sua acquisitione ditatum, palliis, calicibus, corona ymaginem cœlestis Jerusalem præsentante ceterisque æcclesiasticis ornamentibus, insuper auro et gemmis preciosiore librorum thesauro decoravit. Ipse etiam præbendas fratrum, determinato non comprehensas numero, sapienti consilio ad certum numerum, 50 scilicet, redegit, et ut secundum regularem institutionem æqua omnibus portio daretur, quod usque ad id temporis consuetudo nostra non habuit, banni sui auctoritate firmavit. Fuit quoque studiosus in honorando nomine clericali, diligentissimus in promovendis ad spiritalia arma clericalis militiæ pueris et juvenibus, quibus, quod verbo docuit, se ipsum qualiter fieri oporteret, exemplum proposuit. Quam largus autem fuerit in elemosinis, ipsi adhuc pauperes testantur, quorum tamen hac discretione supplebat inopiam, ut prorsus ab hiis qui utcumque parum operari poterant, viciorum matrem extirparet desidia. Habet tamen in eo divina sententia, ut veremur, quid feriat, quia institutionem nostri ordinis in abbreviatione divini officii, in superfluitate vestium, in relaxando regularis vitæ restrictionem, non dico mutavit, set mutantibus non contradixit. Pari enim reatu teneris, et errori consentire, et, ubi possis, illicita non prohibere. Deinde crescentibus rebus æ-

VARIÆ LECTIONES.

⁴¹ 2. scribit: sepultus in cripta majoris nostræ ecclesiæ. ⁴² thiemarus 1. ⁴³ ssore excisa 1. ⁴⁴ te excisa 1. ⁴⁵ videlicet 2. ⁴⁶ hæc habet: Iste Thietmarus rexit 6 annis aut circa, et molestus fuit monasterio sancti Michaelis, aliqua bona scilicet decimas in Lafferde, Eggensem, Nettolinge, Sawynge et Beddungen (a) ac bona in Wenthusen auferendo ex inductione quorundam perversorum simili modo sicut Hildewinus, qui beatum Godehardum ad similia induxit, set non prevaluit. Vir enim sanctus considerans suam malitiam (c. m. ejus m. 2) et certorum aliorum invidiam eis non consensit. Post obitum tamen sancti Godehardi non cesarunt, set calliditate vulpina devotum virum Deithmarum episcopum tandem induxerunt, ut eadem bona que sanctus Bernwardus de thesauro Ottonis tertiæ emit et monasterio præfato ductulit, ipse auferret monasterio, set tamen post miserabilem obitum quorundam invidorum penitencia ductus totum monasterio restituit. Et tamen postea nescio per quos eadem bona cum quibusdam aliis scilicet decima in Berberch (b) monasterio ablata (ita corr. m. 2. accepta m. 1.) sunt et aliis ecclesiis collata, non verentes maledictionem sancti presulis Bernwardi prout in ejus legenda clarius continetur. Quo subita morte prevento (et sepulto apud murum versus sacrarium addit m. 2.) anno M^oXXII^o Aze-

clesiæ numerum Deo servientium studens augere, in honore sancti Mauriti, in monasterio quod beatæ memoriæ Godehardus ⁴⁹ episcopus ædificaverat, sanctimonialia instituit; scilicet considerato hoc sexu tum oportunitate loci tum natura ad peccandum proniore, ipsis ejectis 20 canonicos novo in monasterio reposuit, quibus victus et vestitus necessaria procurans, Cononem consanguinitate sibi proximum, post Brissinensem episcopum, ipsis præposuit. Jam autem instante ætatis suæ vespere vespertinum oblaturus sacrificium, in orientali nostræ civitatis parte prius domum belli in domum pacis, adjuncto etiam novo opere, commutavit, et 15 canonicis institutis abundeque illis necessariis provisus, Adeloldo præposito, viro sanctæ memoriæ, regendos commisit. Sed quia idem monasterium infirmitate præventus consecrare non potuit, Burchardo Halverstadensi episcopo, fortissimo in bello æclesiæ militi, sub titulo sanctæ Crucis et beatorum apostolorum Petri et Pauli consecrandum commisit. Quo ad purum infirmitatis igne excocto, prædicti præsulis ammonitum, fratribus nostris ex corde pœnitens quicquid abstulerat, decimas scilicet et curias Wangarde, Eynbrike (117), Poppenburg (118) reddidit, et quæ longè tempore congregaverat, ipse ut prudens animal per manus pauperum Domino offerenda præmisit. Considerans enim impossibile esse multorum non exaudiri orationes, nullam in tota Saxonia congregationem præternisit, quam non quantolocumque karitatis munere honoraverit. Ipse quoque de immutatione nostri ordinis facta confessione pœnitentiam accepit, et fratres nostros astantes sub attestatione divini timoris ut in pristinum restitueretur, consulendo præcipiendo ammonuit. Ad cuius virtutis cumulum hoc quoque laudibus ejus placuit inserendum, quia pene omnibus Italicis et Teutonicis episcopis inauditam et in omni canonum serie non lectam domni Gregorii papæ hujus nominis septimi dampnationem subscribentibus, ipse quoque timore mortis subscripsit, set quod scripserat, ut homo sagacissimi ingenii, obelo supposito dampnavit. Cujus quia subscriptionis pœnam et excommunicationem, scilicet hac pro inobedientia subsecutam, maxime nostro in tempore luumus (119), visum est socordiæ, tantam tanti viri sagacitatem, qua se ab hac coram Deo absolvit, silentio præterire. Hic cum Heinricus rex hujus nominis quartus totam pene Saxoniam rapina vastaret et incendio, data infinita pecunia, ut ne una domus in omni nostro episcopatu combureretur effecit. Si quis autem objiciat pro eo non orandum quem excommunica-

tionis pœna divinus innotatum, certissime sciat Adallheronem Werzeburgensem episcopum cum Eilberto Mindensi episcopo auctoritate apostolica Corbeix absolvissè, nec postea cum corpore, nunquam autem animo excommunicatis communicasse. Obiit autem beatæ memoriæ domnus Hetylo episcopus anno Dominicæ incarnationis 1079 (*Ang. 5*), ordinationis vero suæ 25 ⁵⁰, et in monasterio sancti Mauriti, in loco quem ipse sibi præfoderat, requiescit. Cujus quia adhuc in nostra congregatione plurima vivunt beneficia, ejus quoque apud nos nova semper et celebris vivit memoria.

18. Huic octavus decimus episcopus UDO successit, qui æclesiæ nostræ 33 annis præfuit. Illic, ut omnium pace dicatur, cum oblectamentis temporalis vitæ nimis indulgeret, justo Dei judicio condignas levitatis suæ pœnas exolvit. Eckberto namque marchione episcopatum nostrum incendiis ac rapinis atrociter invadente, et muros urbis gravissima obsidione coartante, idem episcopus ob ⁵¹ tutelam sui et defensionem æclesiæ decimas, quæ omnes tere illi vacabant, aliasque æclesiæ possessiones coactus est militibus impertiri, et quod magis perniciosum est multas, pœnas videlicet pecuniarias pro criminalibus culpis institutas, hominibus suæ ditionis relaxare. Extremo tamen vitæ suæ tempore moribus sincere correctis, prædia quædam suæ proprietatis cum ministris ad jus episcopale contulit; quæ vero in Bocholte (120) titulo hereditariæ successionis possederat, et quod in Witisleve (121) a quodam Godeshalco emptionis nomine acquisiverat, ad opus fratrum delegavit. Insuper quod ⁵² filix fratris sui Elhka et Athelheidis ⁵³ venerabiles ⁵⁴ abbatisæ, prædium suum in Hevenhusen (122) ⁵⁵ cum omnibus suis attinentiis æclesiæ nostræ largirentur, effecit (*an. 1114, Oct. 19*).

Post hunc BRUNGGUS Goslariensis decanus, ætate maturus et industria conspicuus, æclesiæ nostræ delegatur (*an. 1115*) Qui episcopatum quidem nostrum quatuor annis gubernavit, set cum a Moguntino Adelberto consecrationem nollet suscipere, episcopatum resignavit; et ad æclesiam sancti Bartholomei, cui quædam de bonis episcopalibus, quædam de rebus proprietatis contulerat, sese transtulit, ibique diem exitus sui Deo devotus expectavit ⁵⁶ (*an. 1120, Mart. 3*).

19. Dehinc BERTOLDUS, venerabilis noster præpositus, cleri plebisque consensu æclesiæ nostræ præficitur (*an. 1119, mier Jun. 5 et Oct. 31*). Qui et officio æclesiastico excellenter eruditus, et religiosæ conversationis studio præclarus, religiosas quasque

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁹ G. 1. ⁵⁰ XVII, XXVI. 2. ⁵¹ ad 2. ⁵² ita 2. vox deest 1. ⁵³ cilika et athleydis 2. athelheidis 1. ⁵⁴ venerabilis 1. ⁵⁵ heneshusen 2. ⁵⁶ ubi et sepultus est 2.

personas omnibus modis suæ aggregare nitebatur A æcclesiæ. Ipse sacras virgines in episcopatu nostro primus inclusit⁵⁷, et clericos quos regulares vocant introjuxit, ejusdemque ordinis præposituram in Banchenrothe (125), et de suis et episcopalibus bonis instituit. In capite etiam sanctuarii principalis æcclesiæ opus elegantis structuræ edificavit (an. 1150, *Mart.* 14).

20. Haic BERNHARDUS episcopus successit (an. 1150, in *er. Mar.* 28 et *Jun.* 12). Qui primum magister scholarum, deinde majoris æcclesiæ præpositus, pari desiderio cleri et populi supra modum renitens in episcopum eligitur. Electus autem sicut vir litteratura ac discretionem omniique virtutum decore conspicuus, dispersa congregare, et congregata conservare, et habita modis competentibus augmentare curavit. Abbatiam siquidem Ringelemensem (124) prius regalem, nunc vero episcopalem, Conrado regi concessu principum donante, in perpetuum sibi et successoribus suis obtinuit (an. 1151, *Jul.*, 30), ac præposituram in Alsburg (125), cum ante non totam possideret, Heinrico duce partem suam conferente, integraliter bonis proprietariis æcclesiæ nostræ coadunavit. In honore quoque beati Godehardi episcopi nostri et confessoris, vere sanctorum catalogo fieri inconvenienter ascripti, cujus ipse translationem auctoritate Innocentii papæ et conventia Remensis concilii sollempniter celebrarat (an. 1152), monasterium in australi parte nostræ civitatis construens dedicavit et dotavit, ac fratres monasticæ professionis inibi Deo servituros constituit, et eis Fridericum primum abbatem præfecit (an. 1146). Ipse fratrum utilitati pie prospiciens, partem prædii quod in Walschusen (126) habebat, in augmentum præbendarum contulit. Prædia vero quæ venerabiles abbatissæ Adelheidis et Elikæ æcclesiæ contulerant, hac moderatione fratribus impertivit, ut curtes et litones usui fratrum cederent, ministeriales vero curiæ episcopali curialium more deservirent, sic tamen ut ministerialium absque herede decedentium bona seu beneficia fratrum bonis semper accedant. Nec hoc silentio prætereundum est, quod curtem nostram in Embreke, qua longo caruimus tempore, sagaciter requisivit et fratribus reddidit, et inde quatuor servitia fratrum consilio dari ordinavit, duo fratribus sancti Mauriti et sanctæ Crucis, in Ascensione et in Pentecosten nobiscum in refectorio, unum in apostolorum Petri et Pauli festo, quartum in ipsius boni comitis Thietmari, qui eadem bona nobis contulit, anniversario. Et ut fratribus affectum fraternæ dilectionis in omnibus declararet, medietatem oblationum altaris beate Mariæ, et tertiam partem eorum quæ

ad beatum Godehardum offeruntur, itemque oblationes sepulchri cum omni integritate, domno Hermannō Thuringo venerabili presbytero interveniente, fratribus erogavit (an. 1146), et ne rerum necessariorum defectum sentire cogentur, instituit ut per licentiam absentibus per 15 dies plenaria præbendarum portio præter vinum ministretur; quando autem vinum deest, 10 nummos pro vino dari, cum ante septem darentur, ordinavit. Castrum etiam Winzenburg funditus dirutum, ut sibi ad tutamen æcclesiæ reedificare liceret, ab imperatore Lotario impetravit, quod et reedificavit, et ut æcclesiæ et sibi et successoribus suis, et absque alicujus invasione, liberum permaneret, duorum Romanorum pontificum Innocentii et Eugenii, magnorum in Christo virorum, banno firmari rogavit (an. 1155, *Nov.* 25). Ipse etiam ligneam turrim vetustate dirutam amovit, et novam non modico sumptu reposuit, deditque vas crismatum argenteum et dorsale valde bonum, quando Imbrike fratribus resignavit, in testimonium (an. 1149, *Mai.* 27). Indumenta quoque episcopalia aurifrigiis decenter ornata de suo æcclesiæ comparavit, anulosque duos pontificales suo nomine inscriptos, unum topazio aliisque gemmis cum margaritis circumpositum, alterum quadrangulum jacincto optimo radiantem beate Mariæ obtulit. Qualiter etiam monasterium nostrum campanis et picturis adornaverit, coram omnibus elucescit. Prærogativam denique episcopalis officii, quam in Gandeshemensi æcclesia sui antecessores, episcopi videlicet Hildeshemenses, habuerunt, toto vitæ suæ tempore quiete possedit. Nam domnam Liutgahardam, domnæ Berthæ abbatissæ subrogatam, Goslaræ in curia imperatoris Lotharii in æcclesia beatorum apostolorum Symonis et Judæ, promissa sibi debita obedientia, manu propria consecravit. Qua defuncta, domnam Adelheidam illi rite substitutam, oculorum cecitate præpeditus, per manum domni Bernhardi Palburnensis episcopi, in Gandeshemensi monasterio præsentialiter sibi obedientiam promittente, fecit consecrari. Obiit autem anno Dominicæ incarnationis 1155 (*Jul.* 20), suæ vero ordinationis anno 25, et in monasterio beati Godehardi requiescit.

21. Post obitum domni Bernhardi BRUNO decanus, vir bonus et providus, æcclesiæ nostræ præficitur. Qui rebus æcclesiæ conservandis ac meliorandis annis 10 totum se impendit, quibus ipse præfuit. Tectum et pavementum principalis æcclesiæ erogatis fere 50 marcis meliorari fecit. Officinas domus et curiæ episcopalis dilapsas reparavit. Castrum quoque Winzenburg non modico sumptu turre firmavit

sima communivit. Contulit autem ad ipsam armarium totum testamentum novum et vetus utrumque glosatum, expositores et hystoriographos ac divinatorum librorum tractatores, nec non libros phisicæ, aliosque quam plures suo nomine insignitos. Ornatum vero adauxit æclesiæ, casulam de examito ornatam aurifrigio, dorsale de pallio, infulam, cyrothecas, sandalia nova, et alia usitata, capsam cum reliquiis et pedem crucis conferendo. Obtulit præterea ad præbendam fratrum tres mansos (t dimidium et duas areas in Eilstringhe (127). Tres mansos et tres areas in Solesze (128) cum octo mancipiis, ac cyphum argenteum septem marcis comparatum⁸⁵.

22. ⁸⁶ Episcopo Brunone defuncto ⁸⁷ (an. 1162, Oct. 18), HERMANNUS præpositus Sanctæ Crucis communiter ab omnibus electus, a fidelibus æclesiæ, consulto tamen prius imperatore, qui eo tempore in Ytalia morabatur, sacramentum fidelitatis suscepit, cunctisque negociis suis et comodis circa redditus episcopales libera potestate dispositis, cum milicia domnum imperatorem in Ytaliã secutus, regalium investituram apud Papyam adeptus est (129). In episcopatu denique constitutus, sociam semper habens humilitatem cum timore Dei et omni mansuetudine, subditos sibi gubernabat, erga fratres tanta usus benivolentia, ut terciam partem sacrificii in choro sancti Godehardi circa initium suæ promotionis ipsis largiretur. In memoriam quoque omnium fidelium animarum, quam ipse primus in æclesia nostra celebrem fecit, tres mansos in Sutherem (130) et molendinum de patrimonio suo fratribus assignavit; Ganderhemensem æclesiam incendio depravatam, sed studio Atheleidis abbatissæ reparatam, Hartwico venerabili Bremensis æclesiæ archiepiscopo multisque aliis episcopis cooperantibus, sollempniter dedicavit. Nec unquam in æclesia Goslariensi aliquam contradictionis molestiam sustinuit, adeo ut in quadam sollempni curia Goslariæ celebrata, cum ipse adhuc diaconus esset, et plerique episcoporum, utpote Moguntinus Conradus et Reinaldus Coloniensis, similiter in diaconatu constituti et simplici electionis honore pollentes, suscipiendi domnum imperatorem in processione et sermonem faciendi ad populum ex officio suæ dignitatis, Hil-
deneshemensis electus, onus et laborem ibidem subire cogeretur. Post aliquot annos suæ promotionis quidam sui fideles, quia eorum usque quaque voluntatibus nolebat esse obnoxius, tantis rapinis et incendiis demoliti sunt episcopatum, ut ab hac cala-

mitate tercia pars episcopatus vix immunis remaneret. Consilio tamen domni imperatoris et principum ejus hac utcumque sedata commotione, domnus Hermannus episcopus per consensum fratrum ad sepulchrum Domini profectus est; in qua protectione præter alios labores naufragium passus, ad tantam devenit inopiam, ut tantus princeps, genere et dignitate præclarus, publicæ mendicanti subjiceretur. A patriarcha tamen Jherosolimitano et ab aliis terræ illius religiosis pie susceptus, benigne habitus et honorifice dimissus, reditum in patriam suam acceleravit; veniensque bene sospes in Ytaliã, ibi egrotare cepit, et apud Secusium (131), fide plenius, defunctus est et ibidem sepultus ⁸⁸ (an. 1170 Jul. 10).

23. ⁸⁹ ADELOGUS ⁹⁰ præpositus Goslariensis post decessum Hermanni episcopi ab omnibus electus est (an. 1171). Qui pluribus, ut in privilegiis suis continetur, fratrum commodis pie prospiciens, in præstatione castri Honburg (132), quod ⁹¹ ipse alienatum ab ecclesia per Heinricum ducem, domino Friderico imperatore cooperante, datis pecuniis requisivit (an. 1181), duos mansos in Waltrinkehusen (133) et Westenhem, 10 solidos solventes, a duobus fratribus Ludolpho videlicet et Adolpho, qui partem ejusdem castri in beneficio susceperunt, et ab aliis duobus fratribus Bodone et Bertoldo, qui suam nichilominus partem ab episcopo feodaliter perceperunt, 10 marcas ad emendum prædium in opus fratrum dari ordinavit (an. 1183). Prædium quoque comitis Ottonis de Asle (134), a vidua ipsius comitis domina Salome quod ad ipsam legitima successione devolutum erat, sua filia consensiente aliisque suis heredibus legitime consensientibus, multis laboribus et magnis impensis comparatum cum omnibus suis attinenciis, mediante domino Friderico imperatore et factum episcopi modis omnibus corroborante, ecclesie nostræ acquisivit (an. 1186). Mansos autem 7 et 8 jugera in Stenem ad idem prædium pertinentes et tunc temporis sibi vacantes ad usum fratrum sub ea determinatione deputavit, ut redemptis bonis ac pignoribus ecclesie, in emptionem eorumdem prædiorum obligatis, tunc demum liberam utendi eis habeant facultatem. Præstitit insuper mutuo duobus fratribus Ludolfo et Wilbrando sexaginta marcas argenti, quando Jherosolimam proficiscebantur cum domino imperatore, castro ecclesie Halremunt (135), quod ipsi de manu episcopi beneficiario munere ⁹² tenuerunt, loco pignoris recepto, et aliquot ministerialibus suis, ac interposita pac-

VARÆ LECTIONES.

⁸⁵ hucusque primum scriptor exaravit. ⁸⁶ numerus deest. ⁸⁷ Brunonis obitus in codice 2. circa annos Domini MCLXIII vel MCLXIII aut circa contigisse scribitur. ⁸⁸ Hucusque prima manus incipit altera sæculi XIII. ⁸⁹ numerus deest. ⁹⁰ delogus c. ⁹¹ quo c. ⁹² in pheodum tenuerunt 2.

NOTÆ.

cione, ut eadem prædictæ marcæ redemptis pignori-
bus ab heredibus prædictorum ⁶⁶ fratrum in usum ec-
clesiæ debeant provenire. Consuetudines præterea
quasdam, et quædam jura ecclesiæ, quæ ante tem-
pora sua, scripta specialiter comprehensa non ha-
buimus, ne in posterum aliqua possent malignan-
cium iniquitate convelli, scripto comprehendit, et
alia quædam ante non habita clementi bonitate
superaddidit (*an.* 1179), quod videlicet ne ipse, ne
aliquis successorum suorum episcoporum sine con-
silio discretorum fratrum, vel magna negocia diffi-
nire, vel beneficia majora locare, sive redditus men-
sæ suæ, si forte necessarium fuerit, pignori obligare
vel ullo modo alienare præsumat. Item ut ex deprava-
tione monetæ congregationes in præbendis suis
detrimenta nulla sustineant, statuit; et banno fir-
mavit, ut 24 solidi marcæ examinati argenti semper
æqualiter respondeant. Firmavit etiam archidiaconis
synodalia ⁶⁷ de ecclesiis sive capellis suis quæ in
eorum potestate consistunt, post obitum sacerdotum
qui de manu episcopi ecclesias easdem sive capellas
tenuerunt. Testamenta quoque fratrum quæ ipsi fe-
cerint, vel quæ ex aliorum testamentis legata fue-
rint, imperpetuum donavit et banni sui auctoritate
munivit. Instituit quoque, quod nec ipse nec aliquis
successorum suorum episcoporum bannum vel ec-
clesiam aliquam alicui ecclesiæ in episcopatu nostro
possidendam debeat conferre vel donare: et cum
fratres ab antecessoribus suis episcopis nostris id
gratiæ perceperint, ut ad bona obedientiarum sua-
rum tuenda advocatum, qui sibi videretur idoneus,
eligerent, qui tamen ad prædicta bona pro litibus
decidendis non nisi vocatus debeat accedere, præ-
dictus pater et episcopus noster amplioris benivo-
lentiæ nobis munus impertiens, super memorata
fratrum bona domino Fritherico imperatore consen-
siente ab advocatis penitus absolvit, et omne jus
decidendarum causarum, sive per se sive per ami-
cos suos, in obedientiarum ⁶⁸ transtulit; et villica-
tiones præposituræ nostræ, Hisnem (156) videlicet
Hasen et Lusbike, ab intollerabili jugo advocatorum
imperpetuum absolvens, præposito regendas com-
mendavit. Contulit etiam ecclesiæ campanam (157)
valde bonam et duo candelabra longa, et ad sarta-
tecta principalis ecclesiæ fere 20 marcas impendit.

A In Gandershemensi ecclesia toto vitæ suæ tempore
officium episcopale libere in omnibus exercuit. Nam
domina Luidgarda defuncta, dominam Adelheydam
illi canonice substitutam in eodem monasterio con-
secravit, synodum et crismatis consecrationem ibi-
dem quocienscumque voluit celebravit ⁶⁹. Obiit autem
anno Dominicæ incarnationis 1199 (*Sept.* 20), et se-
pultus est in medio criptæ principalis ecclesiæ.

BERNO.

24. Huic successit Berno episcopus, qui primo
magister scholarum, exinde ecclesie nostre decanus,
unanimes cleri electione et totius populi consensu
ecclesie nostre prefectus est. Electus autem sicut vir
prudens et providus et litterali scientia preditus, ita
episcopatum temporibus suis administrare curavit,
ut et honeste rerum acquisitioni et earundem con-
servationi decenti omnimodis intenderet. Ipse enim
preter multas servicii ⁷⁰ imperialis expensas, parvo
tempore, quo ecclesie nostre prefit, in reddituum
mense episcopalis absolutione, et in honorum que
ab episcopatu nomine feodi tenebantur, et patene
majoris calicis redemptione 600 et eo amplius mar-
cas impendit ⁷¹; fratrum etiam utilitatibus non mi-
nus studens et comodis 4 mansos in Olem (158) a
manu layca non modicis suis expensis expeditos,
prebendis fratrum consensu episcopi assignavit, et
de hiis tribus septimanis panem in refectorio, sicut
consuetum est, dari instituit. Dedit etiam in re-
demptione decime in Hochenem (159) terciam par-
tem pecunie; de ea annuatim tria talenta dari dispo-
nens, de quibus in anniversarii sui die cuilibet pre-
bende 9 denarios assignavit: et eodem die ad sepul-
chrum suum honestum cereum et 20 solidos ad ele-
mosinam majorem ordinavit. Castrum insuper Hal-
remunt sibi vacans, dum propter plurima, que ipse
sicut vir prudens advertit, infeodandum decerneret,
multa consilii sui maturitate promovit, ut et episco-
patui plusquam que non habebat accederent, et pre-
bendis ⁷² fratrum 30 solidorum redditus accrescere-
tur. Contulit etiam ecclesie veteris ac novi Testa-
menti libros glosatos et magno scolastice diligencie
studio elaboratos. Hoc etiam laudibus ejus placuit
adjacere, quod omnes ⁷³ prepositure montis sancti
Petri in Goslaria, diu a laycis ex negligencia pre-
positorum miserabiliter ⁷⁴ occupatos, multis laboribus
D et innumeris expensis, sicut vir prudens et stren-

VARIÆ LECTIONES.

⁶⁶ alia manus sæculi XIV. incipit. ⁶⁷ s. quæ de c. ⁶⁸ ita corrigo; obedientiarum c. ⁶⁹ Hic
turrim construxit monasterii sancti Godehardi 2. ⁷⁰ deest 1. ⁷¹ Sub isto sanctus Bernwardus cano-
nizatus fuit a tercio papa Celestino, claborante hoc prefato Bernone presule et Theoderico abbate mo-
nasterii (*corr.* a. m. S. Michahelis) qui fuit vir per omnia providus et laudabiliter rexit. Spirituali-
tamen partim cenerunt tenescere propter nimias divicias. Inse multa clenodia in casulis et cappis monaste-

nuns, integraliter absolvit, et ne deinceps obligetur, A auctoritate apostolica communiri fecit. Quam beneficium autem in fratres ejusdem loci fuerit, laudabilia ejus facta testantur, apud quos celebri et digne laudanda vivit memoria († *an.* 1194, *Oct.* 28).

CONRADUS.

25. Conradus cancellarius frater noster (*an.* 1194-1198 † a. 1202), qui primum nostre ecclesie episcopus, deinde ad Erbipolensem episcopatum translatus, in ipsa civitate propter justiciam occisus est. Ipse ecclesie nostre ornatum decenter ampliavit; dedit enim tres casulas, unam de examinato rubeo, aliam de candido, terciam de purpura violatia, omnes ornatas aurifrigio; duas dalmaticas, unam ⁷⁸ examito rubeo, alteram de candido, albam bonam examito candido, tres pallas albaris, duas de purpura rubea, unam de auro circulatam, aliam stellatam, terciam quotidianam in altari; cortinam bonam, que suspendi solet in aquilonari parte sanctuarii, purpuram unam villosam; sex cappas, tres de examito rubeo, tres de albo; duo scrinia pulchra ex auro et gemmis, duas porciones reliquiarum sancti Stephani et sancti Laurentii, modicum balsami; preterea advocaciam civitatis nostre pecunia non parva expedit; partem advocacie super villicationem..... (140) fratribus contulit (*an.* 1198).

HARBERTUS 26us.

Anno ⁷⁶ incarnationis Dominice 1216 ⁷⁷ (*Mart.* 21) obiit Harbertus bone memorie nostre ecclesie 26us episcopus, qui primum cantor, deinde major ecclesie nostre prepositus, prebendas fratrum toto sue administracionis tempore utiliter et fideliter dispensans, magnum et sincerum, quem semper erga ecclesiam nostram gesserat, affectum ipsa operum exhibitione comprobavit. Domno igitur Conrado imperialis aule cancellario, nostre autem ecclesie 25° episcopo, in illa gravissima imperii dissencione temporibus dive memorie Philippi et Ottonis ad Erbipolensem episcopatum transeunte (*an.* 1198), et ut ecclesia derelicta in legitimo sibi pastore prospiceret domno Innocencio papa hujus nominis tercio districte et sepius injungente, communi et canonico tocus capituli et cleri consensu, omnibus laicis ⁷⁸ omnino contradicentibus, in episcopum electus est, propter quod ecclesia nostra multos ⁷⁹ et graves labores, expensas, pericula, tam communium quam privatarum rerum pendia et episcopalium

A possessionum alienationes perpessa est. Tandem, misericordia Dei evigilante pro nobis, eo jam in episcopum consecrato et ad episcopium ⁸⁰ nostrum, unde per annum et amplius ejectus fuerat, reverte, rebus pro tempore satis bene compositis, dispersa recolligere, incensa et destructa reedificare, alienata ⁸¹ revocare, et ecclesiam diutina tribulationum tempestate quassatam tam in interioribus quam exterioribus omni diligentia studuit reformare. Sex quippe villicationes Orsleve, Wackensleve (141), Stockem (142), Otfredesem (143), Upum, Rengelem, pro quingentis marcis et amplius comitis Sifridi de Blankenburch a predicto domno cancellario obligatas, datis nichilominus eidem comiti ducentis marcis argenti et quibusdam aliis redditibus sibi vacantibus beneficiis assignatis, ab omni ejus inpetitione penitus expedit. Eorundem etiam bonorum partem a quibusdam militibus et servientibus datis 30 marcis, et villicationem in Mallerten (144) datis 16 marcis, et item villicationem Stockem, quam postmodum fratres de Wulflethue violenter detinebant, solutis nonaginta marcis liberavit; allodium episcopale in Aldendorp (145) et molendinum in civitate pro octoginta marcis cuidam Gerharo, et villicationem Vorstede (146) Theodorico de Alten pro sexaginta marcis tempore cancellarii obligata, 140 marcarum solutione recepit: ecclesie Gandersehem 300 marcas, et in causa abbatis de Ringelen 60 marcas expendit; in recompensatione etiam dampni quod in molendino, et aliorum bonorum ecclesie, quod per Lippoldum de Escherde accidit, expensis nonaginta marcis de suo, fratribus dedit villicationem et advocaciam de Monestede (147), de manu Henrici et filiorum ejus, qui eam detinebant, 16 marcis redemit. Reditus 16 solidorum in eadem villa a quodam Exzo de Eilstringe acquires pro 4 marcis, eos ad panem scolarium in refectorio annuatim ordinavit. Advocaciam insuper obediencie in Wittenburch, et aliam advocaciam super 12 areis argento fratrum redemptas; similiter et advocaciam ⁸² bonorum prepositure majoris in Idagesem (148), et decimam ejusdem ville ad agendam ipsius memoriam fratrum deputavit utilitati, et ne quis successorum suorum ea alienaret, hanni sui D firmavit auctoritate; curam ⁸³ insuper Vorstede a Brunone de custode 107 marcis comparatam ecclesie nostre condonavit, predio etiam in Repenarde (149),

VARIÆ LECTIONES.

⁷⁸ *excidit* de. ⁷⁹ Dehinc Harbertus 26us unanimi cleri dilectione floruit episcopus. Is quiescit ante altare sancte Katherine ad aquilonem. Viguit anno domini MCIII. 2. ⁷⁷ MCC. 1. *manu saculi*

quod fratres ab ecclesia beati Martini in Minda sibi comparavit ⁸⁴, de rebus suis 500 marce impense sunt: decimas etiam duas in Dunhusen (150) ecclesie condonavit. Quantis etiam tectis ecclesie principalis, et officinis curie episcopalis, expensas impenderit, quas dirutas tam ⁸⁵ a vetustate quam ex negligencia ⁸⁶ invenit, coram omnibus elucescit ⁸⁷.

SIFRIDUS 27us ⁸⁸.

Anniversarius Sifridi 27ⁱ episcopi ecclesie nostre et viri mansuetissimi, qui advocaciam ⁸⁹ in Hemedesdore super omnia bona ejusdem villicationis, ubicunque sita sunt, 100 marcis a fratribus Hugone et Justacio comparatam ecclesie contulit, ita videlicet ut, si quid bonum pro tempore fuerit et commodum ⁹⁰, capitulo sit inde liberum ordinare, advocaciam in Wittenburch super alodium et 12 areas ab Arnolde laico emptam, suo tempore et decimam unius mansi et 12 arearum in eadem villa rationaliter comparatam ecclesie nostre dedit; preterea quandam aream suam juxta valvam sancti Petri, que prius tenebatur jure feudali, claustralem fecit et curie cantoribus adjecit. Duas etiam areas in nova civitate prepositi majori prepositura vacante ad usum quorundam luminarium assignavit, et locum piscine qui minus utilis fuit, prope nostrum dormitorium nobis dedit. Parvam etiam aream et advocaciam ejus a Henrico camerario et filiis suis emptam contulit ad stabiles vicarias; volens etiam ecclesie pia benivolentia providere, consensu et consilio capituli statuit ut advocacias prepositure majoris, quas prepositus nunc tenet, et que postmodum poterunt a laicis expediri, nullus successorum suorum vel alter aliquis alienet. Obiit autem post cessionem suam anno incarnationis dominice 1227. pridie Ydus Novembris. Cujus anima per misericordiam Dei requiescat in pace. Amen ⁹¹.

CONRADUS ⁹² 28us ⁹³.

Anniversarius venerabilis domini Conradi 28ⁱ ecclesie nostre episcopi, qui postquam Parisius in divina pagina laudabiliter rexerat, et crucem contra Avienensium (151) prædicarat, assumptus fuit ad regimen ecclesie nostre; ubi cum vir venerabilis spiritu Dei regebat, circa spiritualia magnam curam habuit, et tamen idcirco dispositionem temporalium non neglexit. Tempore enim suo recepti sunt fratres Predicatores et Minores, et sorores sancte Marie Magdalene penitentes, quibus in ecclesiis suis et

officinis edificandis liberaliter subvenit, et fundos eorum fere sumptibus propriis comparavit. Claustra etiam Vulvinghusen (152) et Fraukenberg (155) suo tempore sunt constructa, et Winhusen (154), cui conventui ecclesiam ejusdem ville parrochiam atque tribuit, et religiosus quibuslibet aliis multa commoda prebuit et impendit, providens nichilominus ne conventualibus et parrochialibus ecclesiis aliquod vicium emergeret, ex quo minueretur decor ecclesiasticæ dignitatis. Ecclesiam quoque nostram et episcopatum sicut pastor providus et provisor diligens in emptione honorum et redemptione advocatarum ditavit. Advocacias enim villicationum Barrem (155), Beddigen, Eckelsem, Bultem, Addenem, a capitulo magna summa pecunie redemptas fratribus ad prebendam contulit liberaliter et absolute. Similiter advocaciam a domno Bertoldo de Veteri Foro redemptam ab ecclesia montis sancti Mauritii, eidem ecclesie contulit propter Deum. Insuper advocaciam in urbe et in arcibus quibusdam retro urbem sitis et quedam officia oraxatorum a camerario, et advocaciam in Malerten a comite Bernardo de Spiegelberg data pecunia liberavit. Advocaciam etiam in Honhamelen a domno Theodorico libero centum septuaginta marcis examinati argenti redemit, a quo etiam sexaginta marcis ponderatorum denariorum proprietatem castri Depenowe (156) comparavit. Advocaciam etiam villicationis in Hardschem (157) auxilio litonum a domno Conrado de Piscina quingentis et quinquaginta libris denariorum Hildensemensium acquisivit. Preterea medietatem advocaciæ in Aulica (158) a domno Lippoldo de Escherte emit sexaginta quinque libris, de quibus dedit quadraginta libras, et pro 35 libris obligavit ei unum vorwericum in Rodem (159) et vorwericum in Anderten, et cedens obligatos reliquit. Dapiferatum quoque ab Ernesto dapifero centum septuaginta marcis emit, presertim cum multa incommoda in victualibus ab ipso sustineret; et molendinum pincerne preposito et capitulo nostro et abbate sancti Godehardi cooperantibus emit centum octoginta libris, et censum molendino suo de tali emptione accrescentem, videlicet unam plaustratam tritici, et unam plaustratam siliginis, et unam plaustratam ordei, ad consolationem pauperum scholarium choro beate Marie virginis deservientium assignavit perpetuo et donavit. Conversionem etiam beati Pauli agi solemniter instituit, et eodem die karitatem cum

VARIE LECTIONES.

⁸⁴ leg. comparaverunt. ⁸⁵ tamen c. ⁸⁶ negligencia c. ⁸⁷ elucescit c. ⁸⁸ quiescit ante altare sancti Petri 2. ⁸⁹ advociam c. ⁹⁰ comodum c. ⁹¹ Post hæc sequitur fol. 145° manus sæculi XIII. ⁹² vox deest c. ⁹³ XXVIII^{us} episcopus 1 fuit excellens doctor in theologia 2.

NOTA.

Digitized by Google

Terina de decima in Giftene (160) dari fratribus ordinavit. In temporalibus ita prudenter agebat, quod nociva removit, alienata recollegit, utilia construxit. Turrim quoque in superiori castro Wincenburg a domno Theoderico de Stockem recuperavit, et eandem ad unam domum exaltavit, et mansionem episcopi emendavit, pulcris edificiis sicut liquet. Montem etiam Bawarorum in eodem castro, et advocatiam Hildensem, et villicationem in Clowen (161) illis de Escherte injuste occupantibus expedit. Castrum et civitatem Rosendal (162) construxit et munivit, ad cuius emptionem edificationem, et obsidionis liberationem nec non ad Payne (163) civitatis obsidionem expendit monete Hildensem octo milia talentorum. Turrim quandam Scherstede (164) in area sua injuste constructam diruit penitus et destruxit. Emnam (165) civitatem obsidens cepit et captam destruxit. Similiter Insulam (166) castrum apud nostram civitatem situm, in quo violatores pacis se receperant, expugnavit et destruxit. Videns etiam angarias et oppressiones liberorum minoris comicie juxta Nortwolt, emit eandem a comite Conrado de Lewenrod (167) trescentis octoginta libris monete Hildensem. Tandem ultimis diebus suis considerans periculum et gravamen transeuntium Popenburg, emit partem ejusdem castri ducentis viginti libris, et minorem turrim decem libris, et edificavit ibi mansionem cum officinis suis constantem fere centum libras, nec sinebat nova telonia institui, unde viatores solent indebite molestari. Ceterum medietatem advocatie in Scherstede (168) emit sexcentis quinquaginta libris, et edificavit ibi castrum onerosis sumptibus et expensis, pro quibus quedam bona ad episcopalem mensam pertinencia obligavit, et obligata reliquit ⁹⁴. In causa quoque Goslariensis ecclesie expendit examinati argenti ducentas marcas, et in figura iudicii per legitimas probationes obtinuit quod eadem ecclesia subjecta erit in spiritualibus episcopo Hildensemensi. Preter hec omnia diocesim nostram a jurisdictione ducatus, quam jurisdictionem domnus Otto dux Brunsvicensis sibi usurpare coram domno imperatore et principibus in curia solempni apud Magunciam, intendebat (an. 1235?), prudenter liberavit, ibidem voce publica protestans coram omnibus, Hildensemensem episcopatum nullius dominio, nullius ducatus, preterquam solius episcopi subjacere; et hoc fuit ab universis principibus approbatum. Quatuor etiam vicibus existens episcopus in negotio crucis et ecclesie Romane et proprie Alpes transivit magnis laboribus et expensis. Ex promotione etiam

A sua monasterium nostrum est novis trabibus et tignis et tegulis instauratum, et cooperantibus fidelium elemosinis cupro tectum. Domum etiam episcopalem Hildensemensem, que per stillicidium depravata fuerat, bonis asseribus tegi fecit. Hiis omnibus feliciter peractis, cum se insufficientem ad regimen ecclesie reputaret, tum propter senium, tum propter scisma quod fuit inter sedem apostolicam et imperium, ab electo Ferrariense tunc ⁹⁵ apostolice sedis legato cessionem petivit et obtinuit, cedens loco non dignitati. Moratusque apud fratres Predicadores aliquamdiu, propter discordiam tempore electionis in ecclesia nostra motam civitatem nostram relinquens, profectus est Schonowiam, ubi ad Dominum migrans feliciter requiescit. Rexit autem ecclesiam nostram 27 annis, et post cessionem suam in tercio anno 15. Kalendas Januarii, obiit anno Domini 1249 ⁹⁶.

HEINRICUS ⁹⁷ 29us.

Post cessionem venerabilis patris ac domini episcopi Conradi, domnus Henricus Hyllegunstadenis ecclesie prepositus in episcopum nostrum eligitur, sed postulatio facta de domno Hermanno sancti Cyriaci in Brunswic preposito electionem ipsius multipliciter perturbavit, adeo ut a rege investitus, ab archiepiscopo confirmatus, possessionem quietam nostrae civitatis habere non posset, et omnibus castris ecclesie et oppidis ab adversario suo occupatis, excepto Vincenburg, ad reprimendas suas ac suorum injurias ad domnum papam Innocentium quartum, qui tunc Lugduni morabatur, accessit; pro cuius mature persone reverentia nec non Sifridi Maguntini archiepiscopi precum instantia licet in principio sui introitus domnus papa et tota curia circa eum benigne moverentur, tamen variis suggestionibus multorum nobilium amicorum dicti postulati, negotium jam dicti episcopi mansit per annum et amplius in suspensio. Tandem venerabili patre ac domino Argentenensis ecclesie episcopo exsecutore obtento, cum multis gratiis a sede apostolica sibi collatis, a domno papa honorifice est dimissus. Domnus vero Argentenensis, quemadmodum in mandatis receperat, prenominato episcopo cum juris iusticia universa ac singula redintegrari precepit, suarum sententiarum banno contradictores ac rebelles compescendo. A cuius sententiis adversarii appellantes, procuraverunt partes ad presentiam domni pape scitari; ubi postulato personaliter comparente, procuratoribus sepe dicti episcopi etiam astantibus, prefatus postulatus de ore domni pape, cum silentio sibi inposito, super ecclesia Hildensem-

mense sententiam contrariam reportavit. Licet dictus episcopus multis discordiis suo tempore fuerit occupatus, pro quibus multa bona ad mensam episcopalem pertinentia obligata reliquisset, tamen utilitatibus ecclesie in quibus potuit providere curavit: advocatiam enim villicationis in Hardsesheim, quam dominus Conradus ecclesie nostre episcopus a Conrado de Piscina ministeriali ecclesie absolverat, ipse postmodum a comite Meinhardo de Sladen, a quo jam dictus de Piscina eam in feodo tenuit, diu ineditam expeditit. Medietatem etiam castri in Honburg, quam nobiles fratres Ludolfus et Adolfus de Dasle in feodo ab ecclesia tenuerunt, pro trecentis libris ab eisdem absolvit, et ecclesie nostre condonavit. Idem etiam medietatem proprietatis in Empna a domno Courado quondam preposito Montis, vero herede, obtinuit ministerialibus ecclesie infeodari; qui postmodum de consensu dicti prepositi idem feodum pro mille libris nostre ecclesie obligarunt; residuum vero medietatem sepe dictus episcopus a comite Hermanao de Waldenberge (169) pro sexaginta quinque marcis et 5 solidis nomine ecclesie impignoratam recepit, et ecclesie pro pignore pecunie reliquit. Idem etiam comeciam sitam juxta Lænam (170) ab illis de Lutberge (171), per mortem Bertoldi advocati ipsis vacantem, ecclesie comparavit, et a relicta ejusdem advocati et filia sua obtinuit sibi et suis successoribus 5 librarum redditus in Damnone ab annuo censu arearum, pro eo videlicet ut eam a suis molestatoribus defensaret. Idem etiam ad prebendam fratrum contulit decimam novalis in Vorholt (172), advocatiam etiam in Damnone (173), quam comites de Waldenberge in feodo tenuerunt, ab omnibus absolvit, et ecclesie per omnia expeditam reliquit. Obiit autem anno Domini 1257, 8 Kalendas Junii, ordinationis sue anno 11°.

JOHANNES 30us episcopus.

Post decessum venerabilis patris nostri ac domini Heinrici, pari voto et unanimi consensu Johannes, prepositus Sancti Mauricii, in ecclesie nostre episcopum eligitur; qui, quantum ad exteriorem hominem, se gerebat, ut tam majorum quam minorum in se provocaret affectam; qui etiam paci et utilitati ecclesie intendens, lapsa et alienata pro viribus suis, quantum potuit, revocare studebat. Primum videlicet a Lippoldo et Basilio fratribus de Escherde, advocatiam villicationis in Cherstede¹⁰⁰ pro centum libris Hildensemensium denariorum ecclesie nostre comparavit. Item a Lippoldo de Antiquo Foro advocatiam ejusdem loci pro 34 talentis. Item a Lip-

A poldo de Escherde partem castri Depenowe pro 70 Bremensis argenti. Item ab Ecberto castrum Lutere (174) pro quingentis marcis examinati argenti, 20 marcis minus, et 25 mansos. Item in eadem villa a Johanne camerario 2 mansos pro 13 talentis. Item in eadem villa a comite Henrico de Waldenberge 17 mansos expeditos et 7 mansos infeodatos pro 7 marcis examinati argenti. Item a comite¹⁰¹ Burchardo et comite Heinrico fratribus de Waldenberge emit villam et ministeriales et quedam bona attinentia pro quadringentis marcis examinati argenti. Item acquisitione castri quod Peyna vocatur, et solutione debitorum Gunzilini filii Burchardi de Wulflebuthe, expendit mille et 10 talenta Hildensemensium denariorum. Item bona episcopalia ab antecessore suo obligata, pro nongentis et quadraginta talentis Hildensemensium denariorum redemit; pro istis reliquit quedam bona episcopalia obligata. Item emit quatuor mansos ab illis de Ringelem, de quibus instituit dari in anniversarii sui die ad quamlibet prebendam 8 denarios; camerariis et campanariis¹⁰² unum solidum, scholaribus 5 solidos, ad altare domini nostre candelam de una libra cere. Item contulit capitulo nostro 7 mansos in Ochtersheim sibi vacantes de morte Heinrici filii Lippoldi Craz, ad agendum festum Johannis ante portam Latinam sollempniter; et de eisdem bonis ordinavit dari cuiuslibet dominorum unum solidum, ministris altaris¹⁰³ illis qui preerunt choro duplicem portionem, duobus pueris qui cantabunt alleluia unum solidum, pauperibus scholaribus decem solidos, camerariis et campanariis¹⁰⁴ unum solidum, ad accendendas candelas circa chorum duas libras cere, et eodem die dabitur caritas de duobus ferculis pullorum cum pane et vino. Hic prefuit ecclesie nostre annis tribus et dimidio; obiit autem anno dominice incarnationis 1261¹⁰⁵, 18 Kalendas Octobris, ordinationis sue anno 4.

OTTO 31us.

Anniversarius domni Ottonis ecclesie nostre episcopi 31. Hic illo quondam nobili Ottone duce de Brunswick patre (175) natus, Alberto et Johanne fratribus suis in paterna hereditate succedentibus, primum in canonicum ecclesie nostre eligitur, deinde vacante ecclesia nostra per mortem venerabilis patris episcopi Johannis pie recordacionis, eo agente quartum decimum annum, in ecclesie nostre episcopum postulat; postulatione vero de se facta usque in quintum annum pendente, a papa Urbano quarto confirmatur, et sic per eum in ordine subdya-

VARIAE LECTIONES.

de Dasle alia manu addita. ¹⁰⁰ rursus incipit manus sæculi XIV. ¹⁰⁶ Scherstede. ¹⁰¹ Itemite e. ¹⁰² campanariis c. bis. ¹⁰³ sepultus in ascensu baptisterii ad austrum 2.

NOTÆ.

(169) i. e. Woldenberg.
(170) Leina fluvius.

montis.
(171) Lutere de Waldenberge.

7 Huic WALBERTUS septimus episcopus successit, qui præposituram et præbendam fratrum, ut antecessor suus prætitulavit, fideliter instituit, et ambobus æternæ retributionis præmium coram Deo acquisivit. (*Vita Godeh.*) Ipse etiam Christina²² defuncta Roswidam abbatissam ordinavit († an. 919, Nov. 3).

8. (*Ann. Hild.*) Post Walbertum SEHARDUS octavus episcopus præponitur, qui anno 926. ²³ incarnationis Domini turrim occidentalem in Gandesheim dedicavit, et Roswida defuncta Wendelghardam abbatissam ordinavit. Ipse etiam in nostro monasterio altare sanctæ Crucis et parietes et pulpitæ evangelium argento honeste redimivit (an. † 928, Oct. 10).

9. (*Ann. Hild.*) Anno dehinc 928, Sehardo defuncto, THIETHARDUS abbas Herveldiæ nonus ²⁴ episcopus nobis ordinatur, qui inter plurima suæ pietatis indicia tabulam principalis altaris auro purissimo, gemmis et lapidibus preciosis, ut hodie apparet, decenter adornavit, qui et in Gandesheim novam æclesiam ad monachas anno 939. ²⁵ incarnationis Domini in honore sanctæ Mariæ consecravit.

10. (An. † 934, Sept. 13.) Quo ordinationis suæ anno 27. defuncto (cf. *Ann. Hild.*), OTHWINUS Parthenopolitanæ sedis abbas decimus episcopus ordinatur ²⁶. Qui pluralem utilitatem suæ æclesiæ per 30 annos prævidit, specialiter tamen curtem Gysenheim (110) in utilitatem fratrum ²⁷ acquisivit, vinum etiam in summis festivitibus per 16 dies fratribus instituit. Ipse etiam preciosum aurum et gemmas et lapides et margaritas in constructionem calicis et patinæ collegit; sed infirmitate præventus, sub sigillo et fide Christi successori suo reservavit. Qui 30 ordinationis suæ anno ad Christum feliciter migravit. (*Vita Godeh.*) Ipse etiam Wendelgharda defuncta, Gerbergam ²⁸ abbatissam in Gandesheim ordinavit (an. 984, Dec. 1).

11. Otwinio pontifici 29 ²⁹ OSDAGHUS undecimus episcopus successit (an. 985): qui ex sua hæreditate et acquisitione curtem majoris Aleghrimesheim (111) cum 30 mansis in utilitatem fratrum instituit (an. 989, Nov. 8).

2. Quo quarto ordinationis suæ anno defuncto (an. 990) GERDAGUS duodecimus episcopus successit; qui etiam ex sua proprietate et acquisitione curtem minoris Aleghrimesheim et Sighebretheshusen ³⁰ (112) fratribus ad 40 mansos donavit. (*Ann. Hild.*) Qui tertio suæ ordinationis anno Romam adiit, et inde rediens 7. Idus Decembris ad Christum migravit (an. 992, Dec. 7).

13. (THANCMARI *Vita Bernw.*) Deinde incarnationis Domini 993° (Jan. 15) BERNWARDUS regius capellanus decimus tertius episcopus æclesiæ nostræ constituitur. Qui ab exordio promotionis suæ quicquid acquirere potuit utilitati suæ æclesiæ. ³¹ fidelis dispensator prudenter impertivit; aurum namque et lapides, quos beatæ memoriæ Othwinus, ut prædictum est, reservavit, iste in calicem et patinam magnæ pulchritudinis et ³² pulchræ magnitudinis, ut modo videtur, fabricavit, et plurima utensilia, ut inter vitæ suæ opera inscribitur, suæ æclesiæ contulit. Monasterium ³³ quoque sancti-Michaelis construxit et ex parte dedicavit, in quo et abbatiam et congregationem monachorum instituit. Quorum utilitati prædia et curtes et familias ad trecentos mansos condonavit, fratrum etiam utilitatem in præbenda et vestitura clementer ampliavit, quibus curtem ³⁴ Hemethedoron ³⁵ (113) cum sua possessione in familiis et decimis ³⁶ ad hæc implenda delegavit. (an. 1022, Oct. 30.) Ipse etiam in Gandesheim, ut prænotatum est, a Willighiso archiepiscopo et etiam ab Aribone varia vexatione fatigatus, tandem justicia dominante victoriam obtinuit, et novum monasterium ibidem in conspectu regis Heinrici et Willighisi archiepiscopi incarnationis Domini 1007, et suæ ordinationis 15. digne consecravit (an. † 1022, Nov. 20.)

14. (WOLFHERI *Vita Godeh.*) Anno incarnationis Domini 1022 (Dec. 2), suæ vero ordinationis 30, beatus Bernwardus episcopus ad Christum migravit, cui venerabilis GODEHARDUS Althahensis abbas successit. Qui omnibus exemplar justitiæ et humilitatis in finem perseveravit in omni religione sanctitatis. Qui sub initio promotionis suæ ab Aribone Mogontia archiepiscopo super Gandeshemensæ æclesia impetitur, et per aliquot annos varia vexatione irritatur; donec ³⁷ tandem anno Dominicæ incarnationis 1027, regni ³⁸ vero Cunradi ³⁹ regis quarto, imperii autem primo, synodo generali Franconovordi coadunata, ipso imperatore cum episcopis ⁴⁰ præsidente, diocesim et potestatem super Gandeshemense territorium synodali decreto testimonio septem episcoporum canonicè retinuit. Ipse etiam fratrum utilitatem in præbenda et vestitura clementer ampliavit. Ipse etiam in curte sua Hildeneshem, veteri æclesia quam Otwinus episcopus ibidem ædificavit dilapsa, pulchrum monasterium in honore ascensionis Christi construxit. In quo clericus plures in diverso studio scripturæ et picturæ rationabiliter utiles congregavit. Quibus de acquisitione sua victus et vestitus necessaria ⁴¹ providit sufficienter. Set pro

VARIE LECTIONES.

²² christiana e. ²³ DCCCXXXIII. 2. ²⁴ novus 1. 2. ²⁵ DCCCXXXVIII. 2. ²⁶ o. prius ante abbacia-

peccatorum culpa idem monasterium igne consumitur, congregatio dilabatur, utilitas ibidem collata in diversa distrahitur.

15. (Cf. *Vitam Godehardi* c. 53, et *Ann. Hild.* a. 1038.) Quo 16. ordinationis suæ anno defuncto⁴¹ (*an.* 1038, *Mai* 5), THIETMARUS⁴² regius capellanus successit (*an.* 1038, *Aug.* 20), qui utilitatem æcclesie suæ fratrum benigna dilectione in pluribus ampliare decrevit, set peccatis nostris impediens non implevit. Cotidianam tamen præbendam fratrum ampliavit, et prædium in villa quæ appellatur Wengarde (114), a Walberto presbytero acquisitum, f.atribus condonavit. (*Ann. Hild.* a. 1039.) Idem episcopus primo suæ ordinationis anno Sophia Gaudesheimensi abbatisa defuncta, et Adelhaida sorore sua ei subrogata, quando eam jussu regis in eandem æcclesiam introduxit ante altare, et obedienciam et subjectionem sibi promittenti in æternam curam commendavit, et decimas quas antecessores⁴³ sui ibidem beneficii gratia præstiterant, banni sui auctoritate⁴⁴ repetivit, et eandem Christiano comite ejusdem æcclesie advocato reddente recepit et sibi suæque æcclesie in proprietate, banni sui auctoritate communicavit, astante Hermanno Coloniensi archiepiscopo cum innumera multitudine cleri et populi; eandem tamen decimas ibidem ad preces archiepiscopi cum consilio sui cleri et populi eidem altari et abbatisæ repræstitit, pro eodem scilicet⁴⁵ servimine et censu, sicut beatus Bernardus episcopus, antecessor suus, ibidem instituit⁴⁶.

16. (Cf. *Vitam Godehardi* c. 35; *Ann. Hild.* a. 1044.) Quo subita morte prævento (*an.* 1044, *Nov.* 14), AZELINUS regius capellanus ei successit; qui pluralem utilitatem suæ æcclesie diversa acquisitione contulit, veruntamen, ut veremur, ante Deum exstitit, quod monasterium nostrum⁴⁷ igne consumptum inconsulte dejecit. Ipse etiam fratrum commoda sepius ampliare decrevit, set varia occupatione præpeditus, tandem subitaneo obitu occupatus non implevit. Dedit tamen anulum pontificalem

A et dorsale bonum suo nomine inscriptum, cum campana Cantabona vocata. Dedit etiam coronam (115) auro et argento radiantem et coram principali altari pendentem⁴⁸.

17. Defuncto eo (*an.* 1054, *Mart.* 8) ETHILO (116) Goslariensis præpositus nostræ æcclesie delegatur, qui vir tam litterali scientia quam matre virtutum discretionem conspicuus, opus quod antecessor suus in occidentali parte nostræ civitatis inchoaverat, quippe cujus magnitudo tenuitatem rerum nostrarum excessit, antiquo capiti æcclesie, quam dominus Alfridus in eodem loco divina revelatione fundaverat, novum corpus moderatæ compositionis mira arte conjunxit; quod postea procedente tempore prædiis de sua acquisitione ditatum, B palliis, calicibus, corona ymaginem cælestis Jerusalem præsentante ceterisque æcclesiasticis ornatum, insuper auro et gemmis precioso librorum thesauro decoravit. Ipse etiam præbendas fratrum, determinato non comprehensas numero, sapienti consilio ad certum numerum, 50 scilicet, redexit, et ut secundum regularem institutionem æqua omnibus portio daretur, quod usque ad id temporis consuetudo nostra non habuit, banni sui auctoritate firmavit. Fuit quoque studiosus in honorando nomine clericali, diligentissimus in promovendis ad spiritalia arma clericalis militiæ pueris et juvenibus, quibus, quod verbo docuit, se ipsum qualiter fieri oporteret, exemplum proposuit. Quam largus autem fuerit in elemosinis, ipsi adhuc pauperes testantur, quorum tamen hac discretionem supplebat inopiam, ut prorsus ab hiis qui utcumque parum operari poterant, viciorum matrem extirparet desidiarum. Habet tamen in eo divina sententia, ut veremur, quid feriat, quia institutionem nostri ordinis in abbreviatione divini officii, in superfluitate vestium, in relaxando regularis vitæ districtiorem, non dico mutavit, set mutantibus non contradixit. Pari enim reatu teneris, et errori consentire, et, ubi possis, illicita non prohibere. Deinde crescentibus rebus æ-

VARIÆ LECTIONES.

⁴¹ 2. scribit: sepultus in cripta majoris nostræ ecclesie. ⁴² thietmarus 1. ⁴³ ssore excisa 1. ⁴⁴ te excisa 1. ⁴⁵ videlicet 2. ⁴⁶ hæc habet: Iste Thietmarus rexit 6 annis aut circa, et molestus fuit monasterio sancti Michaelis, aliqua bona scilicet decimas in Lafferde, Eggensem, Nettolinge, Sawynge et Beddungen (a) ac bona in Wenthusen auferendo ex inductione quorundam perversorum simili modo sicut Hildewinus, qui beatum Godehardum ad similia induxit, set non prevaluit. Vir enim sanctus considerans suam maliciam (c. m. ejus m. 2) et certorum aliorum invidiam eis non consensit. Post obitum tamen sancti Godehardi non cesarunt, set calliditate vulpina devotum virum Deithmarum episcopum tandem induxerunt, ut eadem bona que sanctus Bernardus de thesauro Ottonis tertiæ emit et monasterio præfato contulit, ipse auferret monasterio, set tamen post miserabilem obitum quorundam invidorum penitencia ductus totum monasterio restituit. Et tamen postea nescio per quos eadem bona cum quibusdam aliis scilicet decima in Berberch (b) monasterio ablata (ita corr. m. 2. accepta m. 1.) sunt et aliis ecclesiis collata, non verentes maledictionem sancti presulis Bernardi prout in ejus legenda clarius continetur. Quo subita morte preventivo (et sepulto apud murum versus sacrarium addit m. 2.) anno M^oXLIV^o Azelinus 2. ⁴⁷ m. majoris ecclesie 2. manu secunda. ⁴⁸ hæc habet: Anno Domini 1054. Azelinus migravit ad Christum, sepultus in principali ecclesia juxta columpnam omnium sanctorum in parte australi et loco ejus constituitur Ethilo, etc.

clesiæ numerum Deo servantium studens augere, in honore sancti Mauriti, in monasterio quod beati memorie Codehardus ⁴⁹ episcopus ædificaverat, sanctimoniales instituit; scilicet considerato hoc sexu tum oportunitate loci tum natura ad peccandum prouiore, ipsis ejectis 20 canonicos novo in monasterio reposuit, quibus victus et vestitus necessaria procurans, Cononem consanguinitate sibi proximum, post Brissinensem episcopum, ipsis præposuit. Jam autem instante ætatis suæ vespere vespertinum oblaturus sacrificium, in orientali nostræ civitatis parte prius domum belli in domum pacis, adjuncto etiam novo opere, commutavit, et 15 canonicis institutis abundeque illis necessariis provisus, Adeloldo præposito, viro sanctæ memorie, regendos commisit. Sed quia idem monasterium infirmitate præuentus consecrare non potuit, Burchardo Halverstadensi episcopo, fortissimo in bello æclesiæ militi, sub titulo sanctæ Crucis et beatorum apostolorum Petri et Pauli consecrandum commisit. Quo ad purum infirmitatis igne excocto, prædicti præsulis ammonitu, fratribus nostris ex corde pœnitens quicquid abstulerat, decimas scilicet et curias Wangarde, Eymbrike (117), Poppenburg (118) reddidit, et quæ longè tempore congregauerat, ipse ut prudens animal per manus pauperum Domine offerenda præmisit. Considerans enim impossibile esse multorum non exaudiri orationes, nullam in tota Saxonia congregationem præternisit, quam non quantolocumque karitatis munere honoraverit. Ipse quoque de immutatione nostri ordinis facta confessione pœnitentiam accepit, et fratres nostros astantes sub attestatione divini timoris ut in pristinum restitueretur, consulendo præcipiendo ammonuit. Ad cuius virtutis cumulum hoc quoque laudibus ejus placuit inserendum, quia pene omnibus Ytalicis et Teutonicis episcopis inauditam et in omni canonum serie non lectam domni Gregorii papæ hujus nominis septimi dampnationem subscribentibus, ipse quoque timore mortis subscripsit, set quod scripserat, ut homo sagacissimi ingenii, obelo supposito dampnavit. Cujus quia subscriptionis pœnam et excommunicationem, scilicet hæc pro inobedientia subsecutam, maxime nostro in tempore luimus (119), visum est socordie, tantam tanti viri sagacitatem, qua se ab hac coram Deo absolvit, silentio præterire. Hic cum Henricus rex hujus nominis quartus totam pene Saxoniam rapina vastaret et incendio, data infinita pecunia, ut ne una domus in omni nostro episcopatu combureretur effecit. Si quis autem

tionis pœna diximus innocatum, certissime sciat Adalberonem Werzeburgensem episcopum cum Eilberto Mindensi episcopo auctoritate apostolica Corbeie absolvisse, nec postea cum corpore, nunquam autem animo excommunicatis communicasse. Obit autem beate memorie domnus Hettylo episcopus anno Dominicæ incarnationis 1079 (*Aug. 5*), ordinationis vero suæ 25 ⁵⁰, et in monasterio sancti Mauriti, in loco quem ipse sibi præfoderat, requiescit. Cujus quia adhuc in nostra congregatione plurima vivunt beneficia, ejus quoque apud nos nova semper et celebris vivit memoria.

18. Huic octavus decimus episcopus UDO successit, qui æclesiæ nostræ 55 annis præfuit. Hic, ut omnium pace dicatur, cum oblectamentis temporalis vitæ nimis indulgeret, justo Dei judicio condignas levitatis suæ pœnas exolvit. Ecberto namque marchione episcopatum nostrum incendiis ac rapinis atrociter invadente, et muros urbis gravissima obsidione coartante, idem episcopus ob ⁵¹ tutelam sui et defensionem æclesiæ decimas, quæ omnes tere illi vacabant, aliasque æclesiæ possessiones coactus est militibus impertiri, et quod magis perniciosum est multas, pœnas videlicet pecuniarias pro criminalibus culpis institutas, hominibus suæ ditionis relaxare. Extremo tamen vitæ suæ tempore moribus sincere correctis, prædia quedam suæ proprietatis cum ministris ad jus episcopale contulit; quæ vero in Bocholte (120) titulo hereditariæ successionis possederat, et quod in Witsleve (121) a quodam Godeshalco emptionis nomine acquisiverat, ad opus fratrum delegavit. Insuper quod ⁵² filie fratris sui Elka et Athelheidis ⁵³ venerabiles ⁵⁴ abbatissæ, prædium suum in Hevenhusen (122) ⁵⁵ cum omnibus suis pertinentiis æclesiæ nostræ largirentur, effecit (*an. 1114, Oct. 19*).

Post hunc BRUNGGUS Goslariensis decanus, ætate maturus et industria conspicuus, æclesiæ nostræ delegatur (*an. 1115*) Qui episcopatum quidem nostrum quatuor annis gubernavit, set cum a Moguntino Adelberto consecrationem nollet suscipere, episcopatum resignavit; et ad æclesiam sancti Bartholomei, cui quedam de bonis episcopalibus, quedam de rebus proprietatis contulerat, sese transtulit, ibique diem exitus sui Deo devotus expectavit ⁵⁶ (*an. 1120, Mart. 5*).

19. Dehinc BERTOLDUS, venerabilis noster præpositus, cleri plebisque consensu æclesiæ nostræ præficitur (*an. 1119, inter Jun. 5 et Oct. 31*). Qui et officio æclesiastico excellenter eruditus, et religiosæ

personas omnibus modis suæ aggregare nitentur ad æcclesie. Ipse sacras virgines in episcopatu nostro primus inclusit⁷, et clericos quos regulares vocant introiuxit, ejusdemque ordinis præposituram in Banchenrothe (125), et de suis et episcopalibus bonis iastituit. In capite etiam sanctuarii principalis æcclesie opus elegantis structuræ ædificavit (*an.* 1150, *Mart.* 14).

20. Huic BERNHARDUS episcopus successit (*an.* 1150, *in'er Mar.* 28 et *Jun.* 12). Qui primum magister scolarum, deinde majoris æcclesie præpositus, pari desiderio cleri et populi supra modum renitens in episcopum eligitur. Electus autem sicut vir litteratura ac discretione omnique virtutum decore conspicuus, dispersa congregare, et congregata conservare, et habita modis competentibus augmentare curavit. Abbatiam siquidem Ringelemensem (124) prius regalem, nunc vero episcopalem, Conrado rege consensu principum donante, in perpetuum sibi et successoribus suis obtinuit (*an.* 1151, *Jul.*, 30), ac præposituram in Alsburg (125), cum ante non totam possideret, Heinrico duce partem suam conferente, integraliter bonis proprietariis æcclesie nostræ coadunavit. In honore quoque beati Godehardi episcopi nostri et confessoris, vere sanctorum catalogo fieri inconvenienter ascripti, cujus ipse translationem auctoritate Innocentii papæ et conventia Remensis concilii sollempniter celebrarat (*an.* 1152), monasterium in australi parte nostræ civitatis construens dedicavit et dotavit, ac fratres monasticæ professionis inibi Deo servituros constituit, et eis Fridericum primum abbatem præfecit (*an.* 1146). Ipse fratrum militati pie prospiciens, partem prædii quod in Walschusen (126) habebat, in augmentum præbendarum contulit. Prædia vero quæ venerabiles abbatissæ Adelheidis et Erika æcclesie contulerant, hac moderatione fratribus impertivit, ut curtes et litones usui fratrum cederent, ministeriales vero curiæ episcopali curialium more deservirent, sic tamen ut ministerialium absque herede decedentium bona seu beneficia fratrum bonis semper accedant. Nec hoc silentio prætereundum est, quod curtem nostram in Embreke, qua longo caruimus tempore, sagaciter requisivit et fratribus reddidit, et inde quatuor servitia fratrum consilio dari ordinavit, duo fratribus sancti Mauriti et sanctæ Crucis, in Ascensione et in Pentecosten nobiscum in refectorio, unum in apostolorum Petri et Pauli festo, quartum in ipsius boni comitis Thietmari, qui eadem bona nobis contulit, anniversario. Et ut fratribus affectum fraternæ dilectionis in omnibus declararet, medietatem oblationum altaris beate Mariæ, et terciam partem eorum quæ

ad beatum Godehardum offeruntur, itemque oblationes sepulchri cum omni integritate, domno Hermannno Thuringo venerabili presbytero interveniente, fratribus erogavit (*an.* 1146), et ne rerum necessarium defectum sentire cogerentur, instituit ut per licentiam absentibus per 15 dies plenaria præbendarum portio præter vinum ministretur; quando autem vinum deest, 10 nummos pro vino dari, cum ante septem darentur, ordinavit. Castrum etiam Winzenburg funditus dirutum, ut sibi ad tutamen æcclesie reædificare liceret, ab imperatore Lotario impetravit, quod et reædificavit, et ut æcclesie et sibi et successoribus suis, et absque alicujus invasione, liberum permanceret, duorum Romanorum pontificum Innocentii et Eugenii, magnorum in Christo virorum, banno firmari rogavit (*an.* 1155, *Nov.* 25). Ipse etiam ligneam turrin vetustate dirutam amovit, et novam non modico sumptu reposuit, deditque vas crismatum argenteum et dorsale valde bonum, quando Imbrike fratribus resignavit, in testimonium (*an.* 1149, *Mai.* 27). Indumenta quoque episcopalia aurifrigiis decenter ornata de suo æcclesie comparavit, anulosque duos pontificales suo nomine inscriptos, unum topazio aliisque gemmis cum margaritis circumpositum, alterum quadrangulum jacineto optimo radiantem beate Mariæ obtulit. Qualiter etiam monasterium nostrum campanis et picturis adornaverit, coram omnibus elucescit. Prærogativam denique episcopalis officii, quam in Gandeshemensi æcclesia sui antecessores, episcopi videlicet Hildeneshemenses, habuerunt, toto vitæ suæ tempore quiete possedit. Nam domnam Liutgardam, domnæ Berthæ abbatissæ subrogatam, Goslarie in curia imperatoris Lotharii in æcclesia beatorum apostolorum Symonis et Judæ, promissa sibi debita obedientia, manu propria consecravit. Qua defuncta, domnam Adelheidam illi rite substitutam, oculorum cecitate præpeditus, per manum domni Bernhadi Palburnensis episcopi, in Gandeshemensi monasterio præsentialiter sibi obedientiam promittente, fecit consecrari. Obiit autem anno Dominicæ incarnationis 1153 (*Jul.* 20), suæ vero ordinationis anno 25, et in monasterio beati Godehardi requiescit.

21. Post obitum domni Bernhadi BRUNO decanus, vir bonus et providus, æcclesie nostræ præficitur. Qui rebus æcclesie conservandis ac meliorandis annis 10 totum se impendit, quibus ipse præfuit. Tectum et pavementum principalis æcclesie erogatis fere 50 marcis meliorari fecit. Officinas domus et curiæ episcopalis dilapsas reparavit. Castrum quoque Winzenburg non modico sumptu turre firmavit

sima communivit. Contulit autem ad ipsum armarium totum testamentum novum et vetus utrumque glosatum, expositores et hystoriographos ac divinatorum librorum tractatores, nec non libros phisicæ, aliosque quam plures suo nomine insignitos. Ornatum vero adauxit æclesiæ, casulam de examito ornatam aurifrigio, dorsale de pallio, infulam, cyrothecas, sandalia nova, et alia usitata, capsam cum reliquiis et pedem crucis conferendo. Obtulit præterea ad præbendam fratrum tres mansos et dimidium et duas areas in Eilstringhe (127). Tres mansos et tres areas in Solesze (123) cum octo mancipiis, ac cyphum argenteum septem marcis comparatum⁶⁶.

22. ⁶⁷ Episcopo Brunone defuncto⁶⁸ (an. 1162, Oct. 18), HERMANNUS præpositus Sanctæ Crucis communiter ab omnibus electus, a fidelibus æclesiæ, consulto tamen prius imperatore, qui eo tempore in Ytalia morabatur, sacramentum fidelitatis suscepit, cunctisque negociis suis et comodis circa redditus episcopales libera potestate dispositis, cum militia domnum imperatorem in Ytaliâ secutus, regalium investituram apud Papyam adeptus est (120). In episcopatu denique constitutus, sociam semper habens humilitatem cum timore Dei et omni mansuetudine, subditos sibi gubernabat, erga fratres tanta usus benivolentia, ut terciam partem sacrificii in choro sancti Godehardi circa initium suæ promotionis ipsis largiretur. In memoriam quoque omnium fidelium animarum, quam ipse primus in æclesia nostra celebrem fecit, tres mansos in Sutherem (130) et molendinum de patrimonio suo fratribus assignavit; Ganderhemensem æclesiam incendio depravatam, sed studio Atheleidis abbatissæ reparatam, Hartwico venerabili Bremensis æclesiæ archiepiscopo multisque aliis episcopis cooperantibus, sollempniter dedicavit. Nec unquam in æclesia Goslariensi aliquam contradictionis molestiam sustinuit, adeo ut in quadam sollempni curia Goslariæ celebrata, cum ipse adhuc diaconus esset, et plerique episcoporum, utpote Moguntinus Conradus et Reinaldus Coloniensis, similiter in diaconatu constituti et simplici electionis honore pollentes, suscipiendi domnum imperatorem in processione et sermonem faciendi ad populum ex officio suæ dignitatis, Hildeneshemensis electus, onus et laborem ibidem subire cogeretur. Post aliquot annos suæ promotionis quidam sui fideles, quia eorum usque quaque voluntatibus volebat esse obnoxius, tantis rapinis et incendiis demoliti sunt episcopatum, ut ab hac cala-

mitate tercia pars episcopatus vix immunis remaneret. Consilio tamen domni imperatoris et principum ejus hac utcumque sedata commotione, domnus Hermannus episcopus per consensum fratrum ad sepulchrum Domini profectus est; in qua profectione præter alios labores naufragium passus, ad tantam devenit inopiam, ut tantus princeps, genere et dignitate præclarus, publicæ mendicitati subiceretur. A patriarcha tamen Jherosolimitano et ab aliis terræ illius religiosus pie susceptus, benigne habitus et honorifice dimissus, reditum in patriam suam acceleravit; veniensque bene sospes in Ytaliâ, ibi egrotare cepit, et apud Secusium (131), fide plenus, defunctus est et ibidem sepultus⁶¹ (an. 1170 Jul. 10).

23. ⁶² ADELOGUS⁶³ præpositus Goslariensis post decessum Hermanni episcopi ab omnibus electus est (an. 1171). Qui pluribus, ut in privilegiis suis continetur, fratrum commodis pie prospiciens, in præstatione castri Honburg (132), quod⁶⁴ ipse alienatum ab æclesia per Heinricum ducem, domino Friderico imperatore cooperante, datis pecuniis requisivit (an. 1181), duos mansos in Waltrinkehusen (133) et Westenheim, 10 solidos solventes, a duobus fratribus Ludolpho videlicet et Adolpho, qui partem ejusdem castri in beneficio susceperunt, et ab aliis duobus fratribus Bodone et Bertoldo, qui suam nichilominus partem ab episcopo feodaliter perceperunt, 10 marcas ad emendum prædium in opus fratrum dari ordinavit (an. 1183). Prædium quoque comitis Ottonis de Asle (134), a vidua ipsius comitis domina Salome quod ad ipsam legitima successione devolutum erat, sua filia consenciente aliisque suis heredibus legitime consencientibus, multis laboribus et magnis impensis comparatum cum omnibus suis attinenciis, mediante domino Friderico imperatore et factum episcopi modis omnibus corroborante, æclesiæ nostræ acquisivit (an. 1186). Mansos autem 7 et 8 jugera in Stenem ad idem prædium pertinentes et tunc temporis sibi vacantes ad usum fratrum sub ea determinatione deputavit, ut redemptis bonis ac pignoribus æclesiæ, in emptionem eorundem prædiorum obligatis, tunc demum liberam utendi eis habeant facultatem. Præstitit insuper mutuo duobus fratribus Ludolfo et Wilbrando sexaginta marcas argenti, quando Jherosolimam proficiscerantur cum domino imperatore, castro æclesiæ Halmunt (135), quod ipsi de manu episcopi beneficiario munere⁶⁵ tenuerunt, loco pignoris recepto, et aliquot ministerialibus suis, ac interposita pac-

cione, ut eadem prædictæ marcæ redemptis pignori-
bus ab heredibus prædictorum ⁶⁶ fratrum in usum ec-
clesiæ debeant provenire. Consuetudines præterea
quasdam, et quædam jura ecclesiæ, quæ ante tem-
pora sua, scripta specialiter comprehensa non ha-
buimus, ne in posterum aliqua possent malignan-
cium iniquitate convelli, scripto comprehendit, et
alia quædam ante non habita clementi bonitate
superaddidit (*an.* 1179), quod videlicet ne ipse, ne
aliquis successorum suorum episcoporum sine con-
silio discretorum fratrum, vel magna negocia disti-
nere, vel beneficia majora locare, sive redditus men-
sæ suæ, si forte necessarium fuerit, pignori obligare
vel ullo modo alienare præsumat. Item ut ex depra-
vatione monachæ congregationes in præbendis suis
detrimenta nulla sustineant, statuit; et banno fir-
mavit, ut 24 solidi marcæ examinati argenti semper
æqualiter respondeant. Firmavit etiam archidiaconis
synodalia ⁶⁷ de ecclesiis sive capellis suis quæ in
eorum potestate consistunt, post obitum sacerdotum
qui de manu episcopi ecclesias easdem sive capellas
tenuerunt. Testamenta quoque fratrum quæ ipsi fe-
cerint, vel quæ ex aliorum testamentis legata fue-
rint, imperpetuum donavit et banni sui auctoritate
munivit. Instituit quoque, quod nec ipse nec aliquis
successorum suorum episcoporum bannum vel ec-
clesiam aliquam alicui ecclesiæ in episcopatu nostro
constitutæ sine consensu et consilio fratrum perpetuo
possidendam debeat conferre vel donare: et cum
fratres ab antecessoribus suis episcopis nostris id
gratiæ percepissent, ut ad bona obedientiarum sua-
rum tuenda advocatum, qui sibi videretur idoneus,
eligerent, qui tamen ad prædicta bona pro litibus
decidendis non nisi vocatus debeat accedere, præ-
dictus pater et episcopus noster amplioris benivo-
lentiæ nobis munus impertiens, super memorata
fratrum bona domino Frithrico imperatore consen-
siente ab advocatis penitus absolvit, et omne jus
decidendarum causarum, sive per se sive per ami-
cos suos, in obedientiarum ⁶⁸ transtulit; et villica-
tiones præposituræ nostræ, Hisnem (156) videlicet
Hasen et Lusbike, ab intollerabili jugo advocatorum
imperpetuum absolvens, præposito regendas com-
mendavit. Contulit etiam ecclesiæ campanam (137)
valde bonam et duo candelabra longa, et ad sarta-
tecta principalis ecclesiæ fere 20 marcas impendit. D

In Gandershemensi ecclesia toto vitæ suæ tempore
officium episcopale libere in omnibus exercuit. Nam
domina Luidgarda defuncta, dominam Adelheydam
illi canonicè substitutam in eodem monasterio con-
secravit, synodum et crismat's consecrationem ibi-
dem quocienscumque voluit celebravit ⁶⁹. Obiit autem
anno Dominicæ incarnationis 1199 (*Scpt.* 20), et se-
pultus est in medio criptæ principalis ecclesiæ.

BERNO.

24. Huic successit Berno episcopus, qui primo
magister scholarum, exinde ecclesie nostre decanus,
unanimi cleri electione et totius populi consensu
ecclesie nostre prefectus est. Electus autem sicut vir
prudens et providus et litterali scientia preditus, ita
episcopatum temporibus suis administrare curavit,
ut et honeste rerum acquisitioni et earundem con-
servationi decenti omnimodis intenderet. Ipse enim
preter multas servicii ⁷⁰ imperialis expensas, parvo
tempore, quo ecclesie nostre prefulsit, in reddituum
mense episcopalis absolutione, et in honorum que
ab episcopatu nomine feodi tenebantur, et patene
majoris calicis redemptione 600 et eo amplius mar-
cas impendit ⁷¹; fratrum etiam utilitatibus non mi-
nus studens et comodis 4 mansos in Olem (138) a
manu layca non modicis suis expensis expeditos,
prebendis fratrum consensu episcopi assignavit, et
de hiis tribus septimanis panem in refectorio, sicut
consuetum est, dari instituit. Dedit etiam in re-
demptione decime in Hoctenem (139) terciam par-
tem pecunie; de ea annuatim tria talenta dari dispo-
nens, de quibus in anniversarii sui die cuilibet pre-
bende 9 denarios assignavit: et eodem die ad sepul-
chrum suum honestum cereum et 20 solidos ad ele-
mosinam majorem ordinavit. Castrum insuper Hal-
remunt sibi vacans, dum propter plurima, que ipse
sicut vir prudens advertit, infeodandum decerneret,
multa consilii sui maturitate promovit, ut et episco-
patus plurima que non habebat accederent, et pre-
bendis ⁷² fratrum 30 solidorum redditus accrescere-
tur. Contulit etiam ecclesie veteris ac novi Testa-
menti libros glosatos et magno scolastice diligencie
studio elaboratos. Hoc etiam laudibus ejus placuit
adjacere, quod omnes ⁷³ prepositure montis sancti
Petri in Goslaria, diu a laycis ex negligencia pre-
positorum miserabiliter ⁷⁴ occupatos, multis laboribus
et innumeris expensis, sicut vir prudens et stren-

VARIÆ LECTIONES.

⁶⁶ alia manus sæculi XIV. incipit. ⁶⁷ s. quæ de c. ⁶⁸ ita corrigo; obedientiarum c. ⁶⁹ Hic
turrin construxit monasterii sancti Godehardi 2. ⁷⁰ deest 1. ⁷¹ Sub isto sanctus Bernwardus cano-
nizatus fuit a tercio papa Celestino, elaborante hoc prefato Bernone presule et Theoderico abbate no-
stri monasterii (*corr.* a. m. S. Michaelis) qui fuit vir per omnia providus et laudabiliter rexit. Spiritu
tamen partim ceperunt tepescere propter nimias divitias. Ipse multa clenodia in casulis et cappis monasterii

nuns, integraliter absolvit, et ne deinceps obligetur, auctoritate apostolica communiri fecit. Quam beneficium autem in fratres ejusdem loci fuerit, laudabilia ejus facta testantur, apud quos celebri et digne laudanda vivit memoria († *an.* 1194, *Oct.* 28).

CONRADUS.

25. Conradus cancellarius frater noster (*an.* 1194-1198 † a. 1202), qui primum nostre ecclesie episcopus, deinde ad Erbpolensem episcopatum translatus, in ipsa civitate propter justiciam occisus est. Ipse ecclesie nostre ornatum decenter ampliavit; dedit enim tres casulas, unam de examinato rubeo, aliam de candido, terciam de purpura violatia, omnes ornatas aurifrigio; duas dalmaticas, unam ⁷⁸ examito rubeo, alteram de candido, albam bonam examito candido, tres pallas altaris, duas de purpura rubea, unam de auro circulatam, aliam stellatam, terciam quotidianam in altari; cortinam bonam, que suspendi solet in aquilonari parte sanctuarii, purpuram unam villosam; sex cappas, tres de examito rubeo, tres de albo; duo scrinia pulchra ex auro et gemmis, duas porciones reliquiarum sancti Stephani et sancti Laurentii, modicum balsami; preterea advocaciam civitatis nostre pecunia non parva expedit; partem advocacie super villicationem..... (140) fratribus contulit (*an.* 1198).

HARBERTUS 26us.

Anno ⁷⁸ incarnationis Dominice 1216 ⁷⁷ (*Mart.* 21) obiit Harbertus bone memorie nostre ecclesie 26us episcopus, qui primum cantor, deinde major ecclesie nostre prepositus, prebendas fratrum toto sue administracionis tempore utiliter et fideliter dispensans, magnum et sincerum, quem semper erga ecclesiam nostram gesserat, affectum ipsa operum exhibitione comprobavit. Domino igitur Conrado imperialis aule cancellario, nostre autem ecclesie 25° episcopo, in illa gravissima imperii dissencione temporibus dive memorie Philippi et Ottonis ad Erbpolensem episcopatum transeunte (*an.* 1198), et ut ecclesia derelicta in legitimo sibi pastore prospiceret domno Innocencio papa hujus nominis tercio districte et sepius injungente, communi et canonico tocus capituli et cleri consensu, omnibus laicis ⁷⁸ omnino contradicentibus, in episcopum electus est, propter quod ecclesia nostra multos ⁷⁹ et graves labores, expensas, pericula, tam communium quam privatarum rerum dispendia et episcopatum possessionum alienationes perpessa est. Tandem, misericordia Dei evigilante pro nobis, eo jam in episcopum consecrato et ad episcopium ⁸⁰ nostrum, unde per annum et amplius ejectus fuerat, reverte-
 tente, rebus pro tempore satis bene compositis, dispersa recolligere, incensa et destructa reedificare, alienata ⁸¹ revocare, et ecclesiam diutina tribulationum tempestate quassatam tam in interioribus quam exterioribus omni diligentia studuit reformare. Sex quippe villicationes Orsleve, Wackensleve (141), Stockem (142), Otfredesem (143), Upum, Rengelem, pro quingentis marcis et amplius comitis Sifridi de Blankenburch a predicto domno cancellario obligatas, datis nichilominus eidem comiti ducentis marcis argenti et quibusdam aliis redditibus sibi vacantibus beneficiis assignatis, ab omni ejus inpetitione penitus expedit. Eorundem etiam bonorum partem a quibusdam militibus et servientibus datis 30 marcis, et villicationem in Mallerten (144) datis 16 marcis, et item villicationem Stockem, quam postmodum fratres de Wullebuthe violenter detinebant, solutis nonaginta marcis liberavit; alodium episcopale in Atdendorp (145) et molendinum in civitate pro octoginta marcis cuidam Gerharo, et villicationem Vorstede (146) Theodorico de Alten pro sexaginta marcis tempore cancellarii obligata, 140 marcarum solutione recepit: ecclesie Gandersehem 300 marcas, et in causa abbatis de Ringelen 60 marcas expendit; in recompensatione etiam dampni quod in molendino, et aliorum bonorum ecclesie, quod per Lippoldum de Escherde accidit, expensis nonaginta marcis de suo, fratribus dedit villicationem et advocaciam de Monestede (147), de manu Heinrici et filiorum ejus, qui eam detinebant, 16 marcis redemit. Reditus 16 solidorum in eadem villa a quodam Exzo de Eilstringe acquirens pro 4 marcis, eos ad panem scolarium in refectorio annuatim ordinaavit. Advocaciam insuper obediencie in Wittenburch, et aliam advocaciam super 12 areis argento fratrum redemptas; similiter et advocaciam ⁸² bonorum prepositure majoris in Klagesem (148), et decimam ejusdem ville ad agendam ipsius memoriam fratrum deputavit utilitati, et ne quis successorum suorum ea alienaret, hanni sui firmavit auctoritate; curam ⁸³ insuper Vorstede a Brunone de custode 107 marcis comparatam ecclesie nostre condonavit, predio etiam in Repenarde (149),

VARIE LECTIONES.

⁷⁸ excedit de. ⁷⁹ Dehinc Harbertus 26us unanimi cleri dilectione floruit episcopus. Is quiescit

quod fratres ab ecclesia beati Martini in Minda sibi comparavit ⁸⁴, de rebus suis 500 marce impense sunt: decimas etiam duas in Dunhusen (150) ecclesie condonavit. Quantis etiam tectis ecclesie principalis, et officinis curie episcopalis, expensas impenderit, quas dirutas tam ⁸⁵ a vetustate quam ex negligencia ⁸⁶ invenit, coram omnibus elucescit ⁸⁷.

SIFRIDUS 27us ⁸⁸.

Anniversarius Sifridi 27ⁱ episcopi ecclesie nostre et viri mansuetissimi, qui advocaciam ⁸⁹ in Hemedesdore super omnia bona ejusdem villicationis, ubicunque sita sunt, 100 marcis a fratribus Hugone et Justacio comparatam ecclesie contulit, ita videlicet ut, si quid bonum pro tempore fuerit et commodum ⁹⁰, capitulo sit inde liberum ordinare, advocaciam in Wittenburch super alodium et 12 areas ab Arnolde laico emptam, suo tempore et decimam unius mansi et 12 arearum in eadem villa rationaliter comparatam ecclesie nostre dedit; preterea quandam aream suam juxta valvam sancti Petri, que prius tenebatur jure feudali, claustralem fecit et curie cantoris adjecit. Duas etiam areas in nova civitate prepositi majori prepositura vacante ad usum quorundam luminarium assignavit, et locum piscine qui minus utilis fuit, prope nostrum dormitorium nobis dedit. Parvam etiam aream et advocaciam ejus a Henrico camerario et filiis suis emptam contulit ad stabiles vicarias; volens etiam ecclesie pia benivolentia providere, consensu et consilio capituli statuit ut advocacias prepositure majoris, quas prepositus nunc tenet, et que postmodum poterunt a laicis expediri, nullus successorum suorum vel alter aliquis alienet. Obiit autem post cessionem suam anno incarnationis dominice 1227. pridie Ydus Novembris. Cujus anima per misericordiam Dei requiescat in pace. Amen ⁹¹.

CONRADUS ⁹² 28us ⁹³.

Anniversarius venerabilis domini Conradi 28ⁱ ecclesie nostre episcopi, qui postquam Parisius in divina pagina laudabiliter rexerat, et crucem contra Avienses (151) prædicarat, assumptus fuit ad regimen ecclesie nostre; ubi cum vir venerabilis spiritu Dei regeretur, circa spiritualia magnam curam habuit, et tamen idcirco dispositionem temporalium non neglexit. Tempore enim suo recepti sunt fratres Predicatores et Minores, et sorores sancte Marie Magdalene penitentes, quibus in ecclesiis suis et

A officinis edificandis liberaliter subvenit, et fundos eorum fere sumptibus propriis comparavit. Claustra etiam Vulvinghusen (152) et Fraukenberg (155) suo tempore sunt constructa, et Winhusen (154), cui conventui ecclesiam ejusdem ville parrochiam atque tribuit, et religiosis quibuslibet aliis multa comoda prebuit et impendit, providens nichilominus ne conventualibus et parrochialibus ecclesiis aliud vicium emergeret, ex quo minueretur decor ecclesiasticæ dignitatis. Ecclesiam quoque nostram et episcopatum sicut pastor providus et provisor diligens in emptione bonorum et redemptione advocatarum ditavit. Advocacias enim villicationum Barrem (155), Beddigen, Eckelsem, Bultem, Addenem, a capitulo magna summa pecunie redemptas fratribus ad prebendam contulit liberaliter et absolute. Similiter advocaciam a domino Bertoldo de Veteri Foro redemptam ab ecclesia montis sancti Mauricii, eidem ecclesie contulit propter Deum. Insuper advocaciam in urbe et in areis quibusdam retro urbem sitis et quedam officia oraxatorum a camerario, et advocaciam in Malerten a comite Bernardo de Spiegelberg data pecunia liberavit. Advocaciam etiam in Honhamelen a domino Theodorico libero centum septuaginta marcis examinati argenti redemit, a quo etiam sexaginta marcis ponderatorum denariorum proprietatem castri Depenowe (156) comparavit. Advocaciam etiam villicationis in Hardseshem (157) auxilio litonum a domino Conrado de Piscina quingentis et quinquaginta libris denariorum Hildensemensium acquisivit. Preterea medietaem advocaciæ in Aulica (158) a domino Lippoldo de Escherte emit sexaginta quinque libris, de quibus dedit quadraginta libras, et pro 35 libris obligavit ei unum vorwercum in Rodem (159) et vorwercum in Anderten, et cedens obligatos reliquit. Dapiferatum quoque ab Ernesto dapifero centum septuaginta marcis emit, presertim cum multa incommoda in victualibus ab ipso sustineret; et molendinum pincerne preposito et capitulo nostro et abbate sancti Godehardi cooperantibus emit centum octoginta libris, et census molendino suo de tali emptione accrescentem, videlicet unam plaustratam tritici, et unam plaustratam siliginis, et unam plaustratam ordei, ad consolationem pauperum scholarium chore beate Marie virginis deservientium assignavit perpetuo et donavit. Conversionem etiam beati Pauli agi solempniter instituit, et eodem die karitatem cum

VARIE LECTIONES.

⁸⁴ leg. comparaverunt. ⁸⁵ tamen c. ⁸⁶ negligencia c. ⁸⁷ elucescit c. ⁸⁸ quiescit ante altare sancti Petri 2. ⁸⁹ advocaciam c. ⁹⁰ comodum c. ⁹¹ Post hæc sequitur fol. 145^a manus sæculi XIII. ⁹² vox deest c. ⁹³ XXVIII^{us} episcopus 1 fuit excellens doctor in theologia 2.

NOTA.

(150) Dunsen præfect. Lavenstein?

(155) Barum, Beddingen, Eggelsen, Bultum, Ad-

Terina de decima in Giftene (160) dari fratribus ordinavit. In temporalibus ita prudenter agebat, quod nociva removit, alienata recollegit, utilia construxit. Turrim quoque in superiori castro Wincenburg a domno Theoderico de Stockem recuperavit, et eandem ad unam domum exaltavit, et mansionem episcopi emendavit, puleris edificiis sicut liquet. Montem etiam Bawarorum in eodem castro, et advocatiam Hildensem, et villicationem in Clowen (161) illis de Escherte injuste occupantibus expedit. Castrum et civitatem Rosendal (162) construxit et munivit, ad cuius emptionem edificationem, et obsidionis liberationem nec non ad Payne (163) civitatis obsidionem expendit monete Hildensem octo milia talentorum. Turrim quam Scherstede (164) in area sua injuste constructam diruit penitus et destruxit. Emnam (165) civitatem obsidens cepit et captam destruxit. Similiter Insulam (166) castrum apud nostram civitatem situm, in quo violatores pacis se receperant, expugnavit et destruxit. Videns etiam angarias et oppressiones liberorum minoris comicie juxta Nortwolt, emit eandem a comite Conrado de Lewenrod (167) trescentis octoginta libris monete Hildensemensis. Tandem ultimis diebus suis considerans periculum et gravamen transeuntium Popenburg, emit partem ejusdem castri ducentis viginti libris, et minorem turrim decem libris, et edificavit ibi mansionem cum officinis suis constantem fere centum libras, nec sinebat nova telonia institui, unde viatores solent indebite molestari. Ceterum medietatem advocatie in Scherstede (168) emit sexcentis quinquaginta libris, et edificavit ibi castrum onerosis sumptibus et expensis, pro quibus quedam bona ad episcopalem mensam pertinencia obligavit, et obligata reliquit⁹⁶. In causa quoque Goslariensis ecclesie expendit examinati argenti ducentas marcas, et in figura iudicii per legitimas probationes obtinuit quod eadem ecclesia subjecta erit in spiritualibus episcopo Hildensemensi. Preter hec omnia diocesim nostram a jurisdictione ducatus, quam jurisdictionem domnus Otto dux Brunsvicensis sibi usurpare coram domno imperatore et principibus in curia solemnium apud Magunciam, intendebat (an. 1235?), prudenter liberavit, ibidem voce publica protestans coram omnibus, Hildensemensem episcopatum nullius dominio, nullius ducatus, preterquam solius episcopi subiacere; et hoc fuit ab universis principibus approbatum. Quatuor etiam vicibus existens episcopus in negotio crucis et ecclesie Romane et proprie Alpes transivit magnis laboribus et expensis. Ex promotione etiam

A sua monasterium nostrum est novis trabibus et tignis et tegulis instauratum, et cooperantibus fidelium elemosinis cupro tectum. Domum etiam episcopalem Hildensemensem, que per stillicidium depravata fuerat, bonis asseribus tegi fecit. Hiis omnibus feliciter peractis, cum se insufficientem ad regimen ecclesie reputaret, tum propter senium, tum propter scisma quod fuit inter sedem apostolicam et imperium, ab electo Ferrariense tunc⁹⁷ apostolice sedis legato cessionem petivit et obtinuit, cedens loco non dignitati. Moratusque apud fratres Predicatores aliquamdiu, propter discordiam tempore electionis in ecclesia nostra motam civitatem nostram relinquens, profectus est Schonowiam, ubi ad Dominum migrans feliciter requiescit. Rex autem ecclesiam nostram 27 annis, et post cessionem suam in tercio anno 15. Kalendas Januarii, obiit anno Domini 1249⁹⁸.

HEINRICUS⁹⁹ 29⁰⁰.

Post cessionem venerabilis patris ac domini episcopi Conradi, domnus Henricus Hyllegunstadenis ecclesie prepositus in episcopum nostrum eligitur, sed postulatio facta de domno Hermanno sancti Cyriaci in Brunswic preposito electionem ipsius multipliciter perturbavit, adeo ut a rege investitus, ab archiepiscopo confirmatus, possessionem quietam nostrae civitatis habere non posset, et omnibus castris ecclesie et oppidis ab adversario suo occupatis, excepto Vincenburg, ad reprimensas suas ac suorum injurias ad domnum papam Innocentium quartum, qui tunc Lugduni morabatur, accessit; pro cuius mature persone reverentia nec non Sifridi Maguntini archiepiscopi precum instantia licet in principio sui introitus domnus papa et tota curia circa eum benigne moverentur, tamen variis suggestionibus multorum nobilium amicorum dicti postulati, negotium jam dicti episcopi mansit per annum et amplius in suspenso. Tandem venerabili patre ac domino Argentenensis ecclesie episcopo exsecutore obtento, cum multis gratiis a sede apostolica sibi collatis, a domno papa honorifice est dimissus. Domnus vero Argentenensis, quemadmodum in mandatis receperat, prenominato episcopo cum juris justicia universa ac singula redintegrari precepit, suarum sententiarum hanc contradictores ac rebelles compescendo. A cuius sententiis adversarii appellantes, procuraverunt partes ad presentiam domni pape scitari; ubi postulato personaliter comparente, procuratoribus sepe dicti episcopi etiam astantibus, prefatus postulatus de ore domni pape, cum silentio sibi inposito, super ecclesia Hildensem-

mense sententiam contrariam reportavit. Licet dictus episcopus multis discordiis suo tempore fuerit occupatus, pro quibus multa bona ad mensam episcopalem pertinentia obligata reliquisset, tamen utilitatibus ecclesie in quibus potuit providere curavit: advocatiam enim villicationis in Hardsessehem, quam domnus Conradus ecclesie nostre episcopus a Conrado de Piscina ministeriali ecclesie absolverat, ipse postmodum a comite Meinhardo de Sladen, a quo jam dictus de Piscina eam in feodo tenuit, diu inpeditam expedit. Medietatem etiam castri in Honburg, quam nobiles fratres Ludolfus et Adolfus de Dasle in feodo ab ecclesia tenuerunt, pro trecentis libris ab eisdem absolvit, et ecclesie nostre condonavit. Idem etiam medietatem proprietatis in Empna a domno Conrado quondam preposito Montis, vero herede, obtinuit ministerialibus ecclesie infeodari; qui postmodum de consensu dicti prepositi idem feodum pro mille libris nostre ecclesie obligarunt; residuum vero medietatem sepe dictus episcopus a comite Hermano de Waldenberge (169) pro sexaginta quinque marcis et 5 solidis nomine ecclesie in pignoratam recepit, et ecclesie pro pignore pecunie reliquit. Idem etiam comeciam sitam juxta Lænam (170) ab illis de Lutberge (171), per mortem Bertoldi advocati ipsis vacantem, ecclesie comparavit, et a relicta ejusdem advocati et filia sua obtinuit sibi et suis successoribus 5 librarum redditus in Damnone ab annuo censu arearum, pro eo videlicet ut eam a suis molestatoribus defensaret. Idem etiam ad prebendam fratrum contulit decimam novalis in Vorholt (172), advocatiam etiam in Damnone (173), quam comites de Waldenberge in feodo tenuerunt, ab omnibus absolvit, et ecclesie per omnia expeditam reliquit. Obiit autem anno Domini 1257, 8 Kalendas Junii, ordinationis sue anno 11°.

JOHANNES 30us episcopus.

Post decessum venerabilis patris nostri ac domini Heinrici, pari voto et unanimi consensu Johannes, prepositus Sancti Mauricii, in ecclesie nostre episcopum eligitur; qui, quantum ad exteriorem hominem, se gerebat, ut tam majorum quam minorum in se provocaret affectam; qui etiam paci et utilitati ecclesie intendens, lapsa et alienata pro viribus suis, quantum potuit, revocare studebat. Primum videlicet a Lippoldo et Basilio fratribus de Escherde, advocatiam villicationis in Cherstede¹⁰⁰ pro centum libris Hildensemensium denariorum ecclesie nostre comparavit. Item a Lippoldo de Antiquo Foro advocatiam ejusdem loci pro 54 talentis. Item a Lip-

poldo de Escherde partem castri Deponowe pro 70 Bremensis argenti. Item ab Ecberto castrum Luttere (174) pro quingentis marcis examinati argenti, 20 marcis minus, et 25 mansos. Item in eadem villa a Johanne camerario 2 mansos pro 13 talentis. Item in eadem villa a comite Henrico de Waldenberge 17 mansos expeditos et 7 mansos infeodatos pro 7 marcis examinati argenti. Item a comite¹⁰¹ Burchardo et comite Heinrico fratribus de Waldenberge emit villam et ministeriales et quedam bona atinentia pro quadringentis marcis examinati argenti. Item acquisitione castri quod Peyna vocatur, et solutione debitorum Gunzilini filii Burchardi de Wulflebuthe, expendit mille et 10 talenta Hildensemensium denariorum. Item bona episcopalia ab antecessore suo obligata, pro nongentis et quadraginta talentis Hildensemensium denariorum redemit; pro istis reliquit quedam bona episcopalia obligata. Item emit quatuor mansos ab illis de Ringelem, de quibus instituit dari in anniversarii sui die ad quamlibet prebendam 8 denarios; camerariis et campanariis¹⁰² unum solidum, scolariis 5 solidos, ad altare domine nostre candelam de una libra cere. Item contulit capitulo nostro 7 mansos in Ochterssem sibi vacantes de morte Heinrici filii Lippoldi Craz, ad agendum festum Johannis ante portam Latinam sollempniter; et de eisdem bonis ordinavit dari cui-libet dominorum unum solidum, ministris altaris¹⁰³ illis qui preerunt choro duplicem portionem, duobus pueris qui cantabunt alleluia unum solidum, pauperibus scolariis decem solidos, camerariis et campanariis¹⁰⁴ unum solidum, ad accendendas candelas circa chorum duas libras cere, et eodem die dabitur caritas de duobus ferculis pullorum cum pane et vino. Hic prefuit ecclesie nostre annis tribus et dimidio; obiit autem anno dominice incarnationis 1261¹⁰⁵, 18 Kalendas Octobris, ordinationis sue anno 4.

OTTO 51us.

Anniversarius domni Ottonis ecclesie nostre episcopi 31. Hic illo quondam nobili Ottone duce de Brunswich patre (175) natus, Alberto et Johanne fratribus suis in paterna hereditate succedentibus, primum in canonicum ecclesie nostre eligitur, deinde vacante ecclesia nostra per mortem venerabilis patris episcopi Johannis pie recordacionis, eo agente quartum decimum annum, in ecclesie nostre episcopum postulatur; postulatione vero de se facta usque in quintum annum pendente, a papa Urbano quarto confirmatur, et sic per eum in ordine subdya-

VARIÆ LECTIONES.

de Dasle alia manu addita. ⁹⁹ rursus incipit manus sæculi XIV. ¹⁰⁰ Scherstede. ¹⁰¹ Itemite e. ¹⁰² campanariis c. bis. ¹⁰³ sepultus in ascensu baptisterii ad austrum 2.

NOTÆ.

(169) i. e. Woldenberg.
(170) Leina fluvius.

montis.
(171) Lutter am Wardenberge.

comatus ecclesia nostra per plures annos tam in spiritualibus quam in temporalibus gubernatur. Indicto vero concilio apud Lugdunum a papa Gregorio X, tunc primum eo in dyaconatus et presbiteratus ordines promotus, cum aliis coepiscopis ad concilium proficiscitur (an. 1274), ibique propter noticiam sui generis a papa benigne suscipitur, et de mandato pape a reverendo patre Wernero archiepiscopo Moguntino ibidem in episcopum consecratur; quo reverso prospere, pontificale officium est prout melius potuit pre diversis occupationibus executus. Hic nimirum ab eo tempore quo nostram ecclesiam suscepit regendam usque in finem vite sue zelum Dei ad ecclesiam optinens, eam pro viribus extollere studuit, bona quedam episcopalia a suis predecessoribus obligata deobligavit, et quedam bona sibi suisque successoribus comparavit; ista videlicet: ante castrum Poppenborch 10 mansos pro centum quinquaginta talentis, tres partes advocacie in Chyerstede ab illis de Escherde, duas partes pro octoginta talentis, quandam comiciam juxta Cherstede de hiis villis: Hottenem, Luppenstedè (176), parvo Lobeke (177) et de aliis quibusdam villis circumjacentibus, a Brunone de Gustede pro quinquaginta talentis; advocaciam in Clowen ¹⁰⁶ a Sifrido de Rutenberge pro quinquaginta talentis; advocaciam in Borchdorpe versus Miricam (178) a Lippoldo de Escherde pro 40 talentis; piscaturam in Layna juxta ruthe a domno Johanne de Adenoys pro 14 talentis; castrum Hudhe cum quinque mansis, prato cum molendino et duabus piscaturis a Hillemaro de Oberge pro ducentis marcis, et quasi funditus de novo magnis sumptibus construxit. Comeciam Nowen ¹⁰⁸ (179) a comite Henrico de Woldenberge pro 120 marcis; advocacias in Ringelem, in Uppem, in Solide (180) et comecias ad Soltga et ad Ris (181), nec non ad proprietatem castri Werdere (182) et molendini et ¹⁰⁸ piscature, et 9 mansorum adjacencium a comite Ludolfo de Woldenberge pro quadringentis quinquaginta marcis, et idem castrum pro libero ¹⁰⁷ castro ecclesie obtinuit, ita quod dictus comes et sui heredes ipsum castrum eo jure obtinebunt, quo de Halremunt, de Sladem comites, et dominus de Honburg, sua castra tenere ab ecclesia dinoascuntur, eo adjecto, quod castrum jam dictum sub quocumque eciam pallio (183) per dictum comitem sive per suos heredes alienari non debet, sed pro loco et tempore castrum cum molendino, piscatura et 9 mansis predictis, pro certo et constituto precio, videlicet pro trecentis quinquaginta marcis, manebit ecclesie; de quibus quinquaginta marce jam per episcopum sunt solute. Item alodium Veteris ville ante Hildensem alienatum pro octoginta talentis recuperavit. Castrum Woldenberge cum indagine castri tantum a ¹⁰⁰ comitibus de Woldenberge pro mille quingentis marcis, quod in parte australi magnis eciam sumptibus pro parte muravit. Alodium ad Rod juxta Woldenberge et pratum castrum adjacens pro 70 marcis; villicationem Holle, quam obligatam invenit, pro centum quinquaginta marcis absolvit. Advocaciam in Holle et comiciam ibidem, nec non gograviam de 15 villis a comite Ludolfo de Woldenberge pro 144 marcis, et advocaciam in Badekenstede (184) ab eodem pro 26 talentis, item majorem comiciam, que incipit a Scirbeke juxta Harlessen et protenditur per Hever usque ad fontem Sebbtessen ab illa parte Gandersem, et usque ad pontem Olkessen (185), et quartam partem comicie super Amberga (186), a comite Hermannno de Woldenberge pro quadringentis marcis; advocaciam in Sibbethessen de bonis custodie a Hugone de Holthusen pro 20 marcis; stagnum juxta Eddessen et molendinum Berge cum piscatura; silvam quandam in Harto (187) quæ dicitur Wrochterewolt, a multis echtwardis pro magna summa pecunie expedit, et ecclesie obtinuit. In Tyderingerod quinquaginta echtwardos a Lyppoldo de Vreden pro 24 marcis, decimam in Hemmendorpe vacantem sibi suisque successoribus retinuit; domum episcopalem in Hildensem, quasi dirutam, muro, trabibus, tecto lapideo refecit, et aliis edificiis instauravit. Cenaculum in Poppenburch et turrem parvam adjacentem lapidibus textit. Castrum Winzenburg a Beyerberg usque ad valvam muravit; valvam lapideam ante castrum Peyne construxit et lapidibus textit; testudinem in castro similiter lapidibus textit, et alia edificiis in eodem castro fere omnia innoyavit; feodum eciam castri civitatis et comicie Peyne a comite Widekindo de Poppenborch expedit, qui illud in manus suas libere resignavit; advocaciam in Lapidibus a Johanne et Conrado Acken expedit. Item a domno Heinricho de Honborch in placitis obtinuit quod liberum erit ecclesie redimere castrum Honburg quocumque anno semper infra festum pasche et Walburgis pro trecentis libris Hildensemensium denariorum. Item camerarius marscalcus, pincerna, offi-

VARIE LECTIONES.

¹⁰⁵ downen f. ¹⁰⁵ Rowen ed. ¹⁰⁶ i. e. ¹⁰⁷ libro c. ¹⁰⁸ tm̄ c.

NOTE.

(176) Locus desertus.

(177) Kleinen Lopke.

(178) Mirica, merica, erica, idem quod *Heide*,

(182) Werder an der Nette.

(183) i. e. prætextu.

(184) Baddeckenstedt.

ciati episcopi, de suppellectili quorundam predeces-
 sorum episcoporum de facto se ingesse-
 rant, quod episcopus penitus abolevit. Quid plura?
 Ecclesia siquidem per ipsum incrementum longe
 amplius recepisset, si et domestica et fratrum per-
 secutio non fuisset; unde iniquo consilio actum est
 quod dux Johannes armata manu contra episcopum
 et ecclesiam processit, et non tantum laycorum
 quantum ecclesiarum possessionibus dampna gravia
 irrogavit. Pace tandem inter episcopum et ipsum
 duces intercedente, eisque in amicitia firmatis ad
 invicem, ecce dux Albertus senior, set aliis inma-
 nior, stimulo invidie contra fratrem suum episco-
 pum agitatus, ipsum et ecclesiam humiliare dispo-
 suit, quod opere imposuit; quia non contentus
 quod ecclesiam circumvenit in multis, sicut etiam in
 illis quinque villis ad comitiam Soltga antiquo jure
 spectantibus, quas marchio Otto de Brandeborch
 eidem duci contra justitiam adjudicavit, episcopo
 tamen contradicente et reclamante, etiam suscita-
 vit ecclesie adversarios, quibus ad ledendum eam
 rapinis et incendiis per terram ducis liber patebat
 transitus et securus ad munitiones suas recursus.
 Igitur ab episcopo gracia consilii ad ducem Johan-
 nem recurritur, qui cum diversis placitis hinc inde
 servatis, frater fratri apud fratrem optinere non
 posset, miserus fratris promittit auxilium, et ni-
 chilominus eo procurante cum archiepiscopo Bre-
 mensi et dominis inferioribus nec non cum Otone
 et Alberto marchionibus de Brandeborch in favo-
 rem episcopi contra ducem valide inspiratur. Sed
 ecce iniqua sorte dux Johannes præmoritur (an. 1277,
 Dec. 13), et dux Albertus tutor admittitur; unde et
 ex morte hujus et metu alterius pene moritur auxi-
 lium ecclesie repromissum. Verumptamen episco-
 pus et Magdeburgensis ecclesie et marchionum con-
 sissus auxilio, se contra fratrem pro ecclesia invitum
 opposuit, eoque in principio viriliter contra fratrem
 agente, predictis vero in ferendo auxilio torpentibus,
 Cherstede et Empne munitiones ecclesie per ignis
 jacula capiuntur, et pociores ministeriales ecclesie
 inibi captivantur (an. 1279). Ex hac magna ruina
 ecclesie fit ingens dolor ab omnibus; sed episcopus,
 quem plus dolor angebat, plus doluit, et in tantum
 in eo dolor invaluit, quod sibi, ut creditur, prestitit
 causam mortis. Ipse enim tactus vehementi dolore
 intrinsecus, tamquam sue mortis prescius sexta fe-
 ria ante, sicut ¹⁰⁹ anno Domini 1279 in die beati
 Olrici, qui feria tertia tunc occurrit, carnis persolvit
 debitum ¹¹⁰, fratribus in capitulo convocatis, de
 novali in Emberke, quod ex concessione omnium
 quorum intererat extirpari fecerat, suum coram

A nis post mortem suam ordinarent prout secundum
 Deum anime sue saluti expedire viderent : unde ex
 ordinatione capituli de eodem novali in anniversario
 ipsius dabitur communis karitas, de pullis pane
 et vino, fratribus et vicariis universis : cuilibet fra-
 trum 20 denarii, cuilibet vicariorum 10, tribus cam-
 panariis solidus, tribus cameraris solidus, qui co-
 adjuvabunt campanarios ad pulsandum, pauperibus
 scholaribus 12 solidi. Episcopus etiam quasdam pro-
 prietates bonorum pauperum scholarium contulit,
 pro quibus in nocte anniversarii ejus de illis 12 soli-
 dis procurantur; duo cerei de tribus libris cere
 ponentur, unus ad altare beate Virginis in choro,
 alter ad sepulchrum episcopi, qui ardebunt de una
 vespera ad aliam. Memoratus etiam episcopus et
 personarum et ecclesie utilitati prospiciens, ipsa
 hora ¹¹¹ qua testamentum suum condidit, ad devo-
 tam supplicationem capituli, annum gracie de bene-
 ficiis que de manu episcopi tenentur, capitulo in-
 dulsit; et prepositus Johannes de suis beneficiis, et
 capitulum de obedientiis similiter indulserunt; hoc
 modo videlicet quod quicumque fratrum ante diem
 beati Jacobi moritur, nova sequentis anni percipiet,
 prout in ipsius episcopi et capituli litteris plenarie
 continetur. Episcopo in die beati Olrici, qui tunc
 feria tertia occurrit, ut dictum est, premortuo ecce
 dictu mirabile sed Deo non impossibile subsequi-
 tur : infra 6 ebdomades, eodem die quo episcopus
 dux Albertus post moritur (an. 1279, Aug. 15), tam-
 quam Dei judicio evocatus. Rexit autem episcopus
 Otto nostram ecclesiam, tempore postulationis sue
 connumerato, 19 ¹¹² annis et perfecte mensibus 7.
 SIFRIDUS 32us ¹¹³.

Defuncto venerabili patre domino nostro Ottone
 episcopo, Siffridus Magdeburgensis ecclesie decanus,
 de domo nobilium de Querenvorde trahens origi-
 nem, vir per omnia magnanimus litterarum scien-
 tia, morum honestate, multisque pollens virtutibus,
 in nostrum episcopum, consulentibus et ammicu-
 lum ad hoc prestantibus venerabili Bernardo sancte
 Magdeburgensis ecclesie electo, et illustri Alberto
 de Brandeborch marchione, qui eodem tempore
 ecclesiam nostram viduatam contra Albertum du-
 cem de Brunswich ipsam impugnantem viriliter de-
 fendentes, in civitate Hildeneshem cum copioso
 exercitu moram trahebant, canonicè est electus.
 Qui cum confirmationis et consecrationis munus ab
 archiepiscopo Moguntino et regalium investituram ab
 serenissimo Romanorum rege Rodolfo esset adeptus,
 ecclesiam nostram, quam ex eo quod munitiones
 Tzerstede et Empna per ducem predictum penitus
 destructe et non pauci ibidem ministerialium et va-

tempore munitiones destructas Empnam ¹¹⁴ videlicet A berch captum fuit. Per cujus captionem ipse episcopus et Tzerstede restauravit. Empnam tamen in loco tutiori locatam, mutato nomine Gronowe appellavit. Set ecce Alberto duce, ut premititur, sublato de medio, filii ejus Henricus (188) Albertus (189) et Wilhelmus (190) duces, paternis vestigiis inherentes, contra episcopum et ecclesiam ferociter eriguntur. Quibus cum episcopus fortiter repugnaret, factum est sinistro eventu, ut de precipuis ministerialibus et vasallis ecclesie in castro Campe (191), ad quod gratia presidii se receperant, ipso castro per duces aliquamdiu arcta obsidione vallato ac demum expugnato, septuaginta vel circiter caperentur. Ex quo tantum periclitata et dejecta fuit ecclesia, quod vix recuperandi aut resurgendi spes aliqua habebatur. Episcopus tamen in Domino confidens, et muram defensionis pro ecclesia se opponens, minime desperavit. Orta namque inter fratres seu duces ipsos discordia, ipse duobus eorum Wilhelmo videlicet et Alberto confederatur, a quibus et castrum Stouphemborch (192) sibi optinuit pro certa pecunie quantitate stipendiorum nomine obligari, contra tertium se et ecclesiam defensurus. Factis itaque diversis insultibus et conflictibus hinc et inde episcopus nonnullos de parte adversa milites ac famulos captivavit, per quos plures suorum a captivitate absolvit, et rursus ad defensionem ecclesie se munivit. Hiis ita gestis Albertus et Wilhelmus duces opidum fratris eorum ducis Henrici Helmenstat nomine, cooperante sibi episcopo obsederunt; civesque obsidione artati, datis treugis hinc et inde, potiores milites non paucos tam de parte episcopi quam ducum ad se in opidum mitti petierunt, tamquam de pace et concordia tractaturi. Quibus introgressis et ad hospitia jam receptis nichilque mali suspicantibus, infidèles cives verba pacis in ore gerentes et in pectore non habentes, portas opidi concluserunt, et eos intra crudeliter occiderunt ¹¹⁵. Quod factum lugubre toti patrie causam prestitit lamentandi. Deinde ex mandato Romanorum regis prædicti pace jurata inter principes et nobiles Saxonie, dux Henricus de castro Harlingeberch (193) omnibus circumvicinis dampna varia irrogavit; unde dicti principes, in quorum etiam numero episcopus existerat, ac nobiles Saxonie contra ipsum duces, tamquam generalis pacis violatorem, dictante ipsius regis sententia insurrexerunt et castrum Harlingeberch obsederunt. Cumque idem dux ad liberationem ipsius castri festinaret, inito maximo cum principibus et B berch captum fuit. Per cujus captionem ipse episcopus judicium ad Bocka (194), quod dux Albertus et filius ejus Henricus dudum contra justitiam detinuerant, occupatum recuperavit (an. 1291), et ipsum castrum coram se tamquam loci illius giudice seculari proscribi et data sententia fecit funditus demoliri. Et procedente tempore in loco haut longe posito castrum Levenborch (195) magnis sumptibus construxit, per quod plura bona ac jura ecclesie abstracta et distracta ad ecclesiam revocavit. Henricus vero et Albertus duces tam de castri constructione, quam etiam jurium ac honorum ecclesie revocatione dolentes, ipsum castrum Levenborch, cum adhuc esset novella plantatio, grandi exercitu obsederunt; set cum episcopus ad repellendum eos se fortiter B prepararet, magnanimitatem ejus videntes et constantiam in sancto ¹¹⁶ proposito, recesserunt, machinis in campo et aliis instrumentis bellicis, quæ ad expugnandum castrum apportaverant, derelictis. Eodem tamen anno hiidem duces magno congregato exercitu, super Fusennam fluvium (196) prope Olesborch castrum multum prejudiciale ecclesie crexerunt, et nomen inponentes Lowendal occuparunt. Episcopus vero ne liber ac frequens ipsis de castro predicto ad invadendum ecclesiam pateret introitus, aliud castrum, cui nomen impositum est Papenborch, in loco non multo plus quam ad jactum sagitte remoto erexit, et multis manivit armatis: per quod castrum Lowendal manutinentes fuerunt artati ac religati in tantum ut, qui antea obsederant, obsiderentur, factique ex obsessores sint obsessi. Demum vero ipsis in castro Lowendal deficiantibus, et in castro Papenborch proficiantibus, castrum Lowendal capitur, et tam hoc quam illud penitus demolitur. Quid plura? illustris Otto, dux Luneborch, castrum Calenborch (197) super Laynam fluvium construxit; quod quia vergebat in maximum ecclesie detrimentum, episcopus sustinere non valens nec volens, contra ipsum duces insurrexit, et modis quibus potuit impugnavit. Ipse vero Otto dux cum Henrico et Alberto ducibus de Brunswich conspiratione facta contra ecclesiam, assistentibus eis Ottone et Hermanno de Brandeborch marchionibus et nonnullis aliis principibus ac nobilibus, magno collecto exercitu terras ecclesie invaserunt, duasque turres lapideas Stederdorp videlicet et Oberge, quorumdam militum fidelium ecclesie mansiones ceperunt, easque incastellantes frumiter munierunt, de illis et aliis suis munitionibus terram et

magnanimus in adversis desperare aut deprimi non consuetus, set in domino Deo suo confusus, conductis armigeris et stipendiariis innumeris vim vi tum cum moderamine tum sine moderamine repellebat. Nam eadem durante guerra, quasdam munitiones ducum, videlicet Uslere, Everborch, Geveldehusen et Echte (198) cepit et destruxit, ac in pluribus conflictibus, concedente domino Deo, a quo est omnis victoria, triumphavit, sibi que in hac eadem guerratantum supercrevit, quod plura debita persolvit, in quibus antea tenebatur. Demum vero inter episcopum ex una, Ottonem de Luneborch et Albertum de Brunswich duces parte ex altera, Henrico duce excluso, castris etiam Oberge et Stedendorp primitus dirutis, compositio ordinatur. Et cum dux Otto castrum Calemberch sonæ (199) includeret, pontem ante castrum super Laynam a sona eadem episcopus excludebat. Dux autem Henricus ecclesiam adhuc impugnans, castrum quoddam Mosborch nuncupatum in terminis cometix Bocla construxit, quod statim episcopus et alii, quibus constructio hujusmodi videbatur incongrua, circumdantes, penitus everterunt. Ipso nichilominus duce in persecutione ecclesie perdurante, ac nobilibus viris de Werdere, et de Sladen comitibus sibi assistentibus, per ipsum episcopum castrum Werdere (200) aliquanto tempore obsessum capitur et destruitur. Castrum Walmoden ad reprimendos ducis Henrici predicti insultus, qui de castro Lutere irrogabantur, nongentis et quinquaginta puri argenti marcis ecclesie comparatur. Castrum vero Sladem graviter obsidetur. Tandem compositione inter ducem et episcopum ordinata, episcopus graves inpugnationes et guerras postea non sustinuit; set pace aliquali ante finem vite sue, modico tamen tempore, fruebatur. Inter hec autem que superius dicta sunt, castrum Rutam (201) in loco ubi Layna et Industria confluunt sumptuose construxit, propter quod ab Ottone duce Lunenburgensi graves impugnationes et guerras longo tempore est perpessus. Pace tamen inter eos facta (an. 1283, Dec. 16), episcopus in placitis obtinuit donari sibi et ecclesie a duce predicto proprietatem castri Lowenrode et opidi Honovere; quod tamen idem dux ab episcopo recepit in feudum, datis tantummodo centum marcis. Hoc autem factum est episcopo et ecclesie in recompensam castri Huden, quod dux destruxerat antedictus. Quandam etiam partem castri Popenborch ab impetitione Gherardi comitis de Scowenborch data pecunia expeditiv. Castrum Herste (202) prope Gotinge comparavit, quod postea per traditionem captum destruitur. Castrum quoque Wester-

hove (203) ecclesie nostre perutile cum suo comitatu mille et viginti marcis puri argenti sibi et suis successoribus comparavit. Advocaciam in urbe a Ludolfo camerario absolvit. Advocaciam in Hasikenhusen (204) a Lippoldo de Dalem milite acquisivit. Palatium episcopale in multis ediftiis emendavit, cappellamque ibidem de novo construxit, ubi et quatuor canonicos instituit, quibus ad victum quadraginta libras Hildensemensium denariorum de oblationibus et obventionibus ecclesie sancti Andree nec non preposito ejusdem ecclesie sive archidiacono civitatis 12 libras dari annis singulis ordinavit. Tres etiam mansos in Reden sibi vacantes adjecit canonicis antedictis. Novissimis autem diebus suis cum aliquali pace, ut dictum est superius, frueretur, castrum Hundestrüge et opidum Dasle (205) cum adjacente comitatu mille et nongentis marcis emptionis titulo conparavit, relinquens ea pro majori parte suis successoribus exsolvenda (an. 1310). Licet itaque dictus episcopus cunctis pene temporibus quibus nostram rexit ecclesiam potentum principum et aliorum duris persecutionibus circumclusus, graviumque guerrarum tumultibus fuerit occupatus, et a tribulatione malorum et dolore vexatus: utilitatem tamen ecclesie nostre tam in spiritualibus quam in temporalibus prospicere non neglexit, immo eam utrobique, ut ita dicamus, et inter pressuras exaltavit et inter angustias dilatavit. Et ut de temporalibus superius dicta sufficiant, in spiritualibus sicut infra scribitur se habebat. Quamvis enim temporalibus intentus, adversariorum ac principum non timuerit principatum; totis tamen visceribus diligebat Christum regem. Nam divinum officium libenter audiebat, fatus omni die missam coram se per notam decantari, nisi magna eum in hoc necessitas impediret. Et quandocumque novem lectionum festum aliquod agebatur, non solum missam set et matutinum ac vespertinum officium tonatim cum pausa et intentione multa cum suis clericis decantavit. In majoribus etiam festivitibus et ordinationibus clericorum ac velatione sacrarum virginum aliisque pontificalibus officiis cum per se sacra missarum solemniam celebraret, tanta sibi virtus et devotio a Domino est concessa, ut in lacrimas prorumperet, et imbre lacrimarum suam fatiem irrigaret, devotionique adeo deditus existeret, ut ea que cantanda aut dicenda erant, vix posset dicere aut proferre, set verba singultibus interrumpere ¹¹⁷ oportebat. Sacre etiam visitationis officium multis annis a suis predecessoribus intermissum cum magna sedulitate exercuit, evellendo et dissipando noxia, edifi-

cando et plantando proficua, corrigendo ac reformando tam in capite quam in menbris, que correctionis ac reformationis novit studio indigere, non querendo que sua essent, set que domini Jesu Christi, et in persona sui ante omnia ostendendo vita et conversatione, verbo pariter ¹¹⁹ et exemplo, qualiter subditos in domo Domini oporteret laudabiliter conversari. Multa quidem et alia que contemplationis et actualitatis existunt, gessit hic pontifex gloriosus, que non sunt scripta in libro hoc, ne legentibus vel audientibus tedium generarent; hec autem scripta sunt, ut sciatur per omnia valuisse et multis virtutibus claruisse. Rexit autem ecclesiam nostram annis 30 et ¹¹⁹ mensibus 10. Anno enim dominice incarnationis 1310, pontificatus sui 31, quinto Kal. Maii debitum carnis exsolvens, migravit ad Dominum ¹²⁰, relinquens ecclesiam honore et potentia emendatam, set multis, ut verum fateamur, debitorum honoribus aggravatam.

HENRICUS 33us ¹²¹.

Huic successit vir utique venerabilis Henricus, ecclesie nostre decanus, de illustri comitum de Woldenberge prosapia oriundus ¹²². Qui castrum Hundesruge ac opidum Dasle cum comitatu adjacente a serenissimo Henrico de Lutzelborch tunc Romanorum rege, postea autem imperatore, ecclesie nostre perpetuo uniri, seque et successores suos de eisdem inter cetera regalia, que nostra ab imperio tenet ecclesia, obtinuit infeudari (an. 1310, Sept. 6). Et procedente tempore, castrum opidum ac comitatum hujusmodi persolvit, quia a predecessore suo, qui ea comparaverat, nondum fuerant persoluta. In principio promotionis sue burgenses ac cives civitatis nostre in magna ac tanta rebellione et pertinacia positos, quod fidelitatis sibi prestare homagium noluerunt, bona sibi in civitate Hildensemensi per resignationem vasallorum suorum vacantia occupaverunt, et in multis aliis se opposuerunt que nostre respiciebant ecclesie libertatem, competenti moderatione compescuit. Collecto namque magno exercitu, civitatem obsidens, castrum Sturewold (206) construxit ¹²³, eosque subtractis molendinorum et pascuorum solatiis in tantum artavit quod infra paucos dies cum ipso composuerunt, deditionem sibi et fidelitatis homagium facientes, ac salvas relinquentes ab ipsis invasas ecclesie libertates. Inter articulos compositionis hujusmodi specialiter est expressum quod porta retro urbem, per quam itur ad Sanctum Paulum, multis annis continue clausa, manebit ammodo reserata. Et ut omnis inter clerum ex una, et burgenses parte ex altera, dissensionis am-

A putetur materia in futurum, et litigiorum dispendia via, quantum est possibile, precludatur, statuto et privilegio perpetuo est firmatum quod, si inter clericorum et burgenses super libertatibus aut emunitatibus ecclesie aut re aliqua questio orietur, quidquid canonice nostre ecclesie justum esse suis affirmare voluerint juramentis, absque ullius contradictione salvum eis in perpetuum permanebit. Omni etiam anno, quando novi consules sunt statuti, hildera consules ab episcopo aut capitulo requisiti, venient ad presentiam eorundem, et tactis sanctorum reliquiis jurabunt quod omnes portas civitatis fideliter tenebunt et custodient, et quod specialiter Sancti Pantaleonis et retro urbem portas episcopo aut capitulo sive die sive nocte in omnibus eorum necessitatibus reserabunt. Item omni anno feria secunda in capite adventus ¹²⁴ in generali capitulo jurabunt dicti consules, se omnes libertates et emunitates ecclesie, in quantum possunt, fideliter defensuros. His vero ita compositis, castrum Hoinboke (207) una cum domino de Homborch, auxiliantibus ad hoc utcumque quibusdam aliis principibus, potenter obsedit, obsessum cepit, captumque fecit funditus demoliri. Opidum Bokenem mille et centum marcis ecclesie comparavit. (An. 1314, Mart. 8.) Cum illustri Ottone duce de Luneborch, qui opidum Honovere et castrum Lowenrode cum quibusdam comitatibus et bonis aliis ab ecclesia in feudum tenuerat et ab ipso recipere curavit, graves guerras habuit, plures conflictus iniit, in aliquibus succumbens et in pleribus triumphans. Tandem compositione facta, idem dux jam dicta bona ab episcopo recepit in feudum, et se vasallum ecclesie recognovit. Idem episcopus usurarum voraginem, que animas devorat et facultates exaurit, que apud cives Hildensemenses multum inoleverat, valde restrinxit. Castam vitam dedit, et pontificale officium devote et cum magna sedulitate exercuit, sicut vir bonus, simplex et rectus, et recedens a malo, Dei et proximi habens zelum ¹²⁵. Novissime vero diebus suis mandatum apostolicum, sibi grave, subditis intollerabile, non ex amore justitie, set odii fomite et livore vindicte, ab emulis sibi dirigi procuratur. Unde ipse, presentiens tantum malum, surrexit sicut pastor bonus, qui posuit animam suam pro ovibus suis, sedemque apostolicam adiit, pro fraude et dolo hujusmodi summo pontifici exponendis. Ubi in prosecutione juris sui febre tactus, pro grege suo mortuus est, et in monasterio sancte Clare Avinione honorifice ¹²⁶ tumulatus anno Domini 1318, 3. Idus Julii, pontificatus sui anno 9. In ejus anniversario dabuntur de decima in Soleda cuilibet dominorum presenti 7 denarii et di-

media stopa vini, vicario 4 denarii et quarta vini, A magistro majori, subcustodi et succentori similiter, candela de libra cere, scholaribus 5 solidi, camerariis et campanariis 3 solidi ¹¹⁷.

OTTO 34us.

Venerabili patre domno Henrico de Woldenberghe episcopo nostro Avinionense feliciter defuncto, de quo sufficiens scriptura superius reperitur, successit ei patruus ejus domnus Otto de Woldenberghe, prepositus Montis sancti Mauriti; in episcopum nostrum concorditer electus. Hic in principio ingressus sui habuit conflictum cum quibusdam oppressoribus terre nostre, videlicet de Engelinghorstel et de Monikhusen (208) prope villam Osleveshen (209), et Deo victoriam nostris concedente, hostes aut capti aut interfecti aut fugati succubuerunt; de quorum captivitate dominus noster episcopus magnam extorsit pecunie quantitatem, unde ipse et sui locupletati fuerunt. Ipse vero tamquam fidelis et bonus dispensator, pecunias sibi taliter provenientes in utilitatem ecclesie nostre convertens, castra et bona episcopalia per predecessores suos inpignorata seu alienata recuperavit et redemit. Castrum vero Luttere et officium in Barke et advocaciam in Calevelde (210) a ducibus Brunswicensibus pro tribus millibus et 60 marcis emit, et pecunias pro quibus predecessor suus domnus Syffrydus episcopus castrum Lindowe (211) a nobilibus de Plesse comparavit, nondum solutas persolvit, et in eodem castro palacium inexpugnabile cum alto muro construxit. Castrum Sturwolde quasi ex toto solemnibus et inexpugnabilibus edificiis, prout liquet, præter palacium antiquum, quod patruus suus immediatus predecessor domnus Hinricus episcopus edificavit, magnis sumptibus construxit. Et quamplura edificia in aliis nostre ecclesie castris diruta, que omnia describere difficile esset, ipse reedificari procuravit. Ipse etiam adhuc prepositus Montis existens, ad laudem et honorem omnipotentis Dei et gloriose matris ejusdem virginis Marie quandam missam, vulgariter auream dictam, singulis annis sabbatho proximo post communes (212) ab omni clero tam religioso quam seculari solemniter in ecclesia nostra instituit decantari (an. 1315, Febr. 5), deputans ad hoc de decima in Zolde largam et bonam consolationem in eadem missa presentibus ministrandam. Item

ordinavit duas faculas annis singulis per totum adventum ob reverentiam ympni (213) *Veni Redemptor* in choro nostro ante pulpitem ad completorium incendendas et ardentas, et cuilibet scolari in eodem completorio presenti eclam undecumque venientium unam similam per prepositum nostrum tribuendam. Insuper festum beate Elizabeth cum cantu et consolatione solemnibus in ecclesia nostra pro duplici festo peragendum instituit atque redditibus dotavit. Anniversarios domnorum Siffrydi et Henrici episcoporum nostrorum, predecessorum suorum, et suum proprium in ecclesia nostra solemniter singulis annis peragendos cum bona administratione ordinavit. Rexit autem ecclesiam nostram in summa et tranquilla pace sic quod cum suis omnibus subditis multum fuerat locupletatus, et taliter quod villane in pluribus villis sue terre cum bonis vestibus et mantellis de vario federatis incedere videbantur, disponente Domino et cooperantibus sibi favore et amicitia nobilium principum Ottonis de Luneborch et Ottonis de Brunswich ducum, pacis et justicie filiorum. Omnibus itaque per dictum dominum Ottonem episcopum pro utilitate et commodo ecclesie nostre tanquam per bonum et fidelem pastorem laudabiliter et feliciter consumatis, anno ordinationis sue 16° debitum humane condicionis exsolvit (214) [an. 1331, Aug. 22], et in ecclesia nostra ante altare omnium sanctorum requiescit ¹¹⁸. Cujus memoria et ¹¹⁹ benedictione sit eterna. Amen.

HENRICUS 35us.

Huic successit (215) [Aug. 28] venerabilis pater domnus Henricus, illustris ¹²⁰ ducis (216) de Brunswich filius, in cujus electione detestabile scisma surrexit. Nam quidam de dominis nostris adhererant electioni sue, alii vero domno Erico de Schowinborch per apostolicam sedem proviso, cui etiam cives Hildensemenses adhererunt, tum propter ipsius domni Henrici potenciam, tum propter depravacionem monete nostre per illos forte factam; quidam vero de consulibus Hildensemensibus dicto domno Henrico faventes fuerant de civitate expulsi. Remanentes autem et dicto domno Erico auxilium prestantes, ferociter cum magnis gwerris diocesis nostram invaserunt. Nam opidum Dam domno Henrico adherens ceperunt et funditus destruxerunt, ut apparet cooperantibus eis ad hoc quibusdam ecclesie

VARIE LECTIONES.

¹¹⁷ Iterum alia manus sæculi XV incipit. ¹¹⁸ obiit a. D. MCCCXXXI. ordinationis sue XV. 2. numeris correctis. ¹¹⁹ ita c. ¹²⁰ i. ac elegans 2.

NOTÆ.

(208) Engelhostel et Münchhausen.
(209) Oesselse, districtus Ruthe.
(210) Berka et Calefeld princip. Göttingens. et Grubenhagen. dioceseos Moguntinæ.

p. 142, 143.
(215) i. e. hymni.
(214) De anno obitus cf. Beiträge t. I, p. 90-94, et chartas ap. Lüntzel dioc. Hild., p. 423, 424.

nostre vasallis ¹³¹. Volens autem dictus dominus A Henricus abducere aque fluxum Indistriae molendino episcopali, conflictum habuit cum incolis civitatis prope civitatem, qui prevaluerunt; quidam vero de suis in fugam conversi occubuerunt, quorum aliqui interempti, nonnulli captivati fuerunt. Dictus vero dominus Ericus volens cum viris armatis civitatem ingredi, multis de civitate sibi obviantibus prope villam Haze (217) et eum introducere volentibus, dictus dominus Henricus cum suis illos invasit et debellavit triumpho potitus. Post hec facte sunt treuge ad decem annos (1333); quibus finitis, major est exorta guerra quam fuit antea, que quasi ad tres annos duravit, in quibus plura ecclesie nostre castra et bona episcopalia ac quorundam monasteriorum et collegiorum inpignorata fuerunt et eorum aliqua penitus alienata. Domno vero Henrico in hujusmodi guerra deficiente et quasi desperante, Deus omnipotens meritis gloriose virginis Marie sue matris, in quam plenam et firmam habuit confidenciam, victoriam sibi contulit de inimicis suis in prato infra Sturwoldis et civitatem, quorum multi fuerunt submersi et quam plures abducti captivi. De qua victoria in tantum fuit ditatus et adversarii sui taliter suppeditati, etiam dicto domno Erico tunc interim defuncto, quod ex tunc in singulis factis suis prosperabatur; civitatenses etiam videntes se deficere, gratie dicti domni Henrici se submiserunt, sic quod invicem amicabiliter pacificati et concordati fuerunt (an. 1346). Sed in emenda hujusmodi controversie dicti civitatenses singulis septimanis apposuerunt 12 C talenta Hildensemium denariorum ad satisfaciendam lapicidis, carpentariis et aliis laborantibus in edificacione castri Marienborch, quod ipse dominus Henricus tunc edificavit et construxit, quoadusque dictum castrum perficeretur ¹³². Deinde domino Deo prestante, dictus dominus Henricus ad gremium matris ecclesie regressus, a sentenciis excommunicationis, quibus per dominos apostolicos Clementem et Innocencium, eo quod provisioni dicto domno Erico per sedem apostolicam facte se opposuit, innodatus extiterat, per eundem Innocencium absolutus ¹³³ sibi que de ecclesia nostra de novo provisum fuerat (an. 1353). Igitur sic reconciliatus et premissis gverris et tribulacionibus cessantibus ac tranquilla pace succedente, castra ecclesie inpignorata et bona mensalia pro toto suo posse recuperavit. Castra vero D Woldenstein, Sladum et Wydenla (218) pro magna pecunie summa ecclesie nostre comparavit; castrum

Marienborch de novo construxit, Woldensteyn a nobili Siffrydo de Homborch, Sladum a Meynekone ibidem comite (an. 1342), Wydenla ab illis de Gowisch emit, et eadem castra ubicumque diruta fuerant reparari ordinavit (an. 1344). Festum gloriosi corporis Christi in ecclesia nostra et aliis ecclesiis collegiatis solempniter instituit cum anniversario suo singulis annis peragendum. Reliquit etiam suis successoribus decem castra non inpignorata, set libera et soluta, videlicet Sturwolde, Marienborch, Rute, Payne, Levenborch, Sladum, Wydenla, Luttere, Woldensteyn et Wynzenborch ¹³⁴, cum pluribus bonis mense episcopalis. Destruxit etiam castra Grensleve et Hilwerdeshusen in comitatu Dasle. Rexit ¹³⁵ autem ecclesiam nostram 32 annis cum dimidio. Sepultus est ante altare beate Katherine virginis an. 1362, Febr. 6). Cujus anima in pace perpetua requiescat. Amen.

JOHANNES SCHADELANT 36us.

Post obitum domni Henrici de Brunsvich dominus papa providit de episcopatu Hildensemensi cuidam venerabili et bono viro de ordine Predicatorum, sacre theoloye doctori, quem vulgariter vocabant episcopum Johannem Schadelant. Qui in principio introitus sui requisivit de libris divinis et legalibus predecessorum suorum. Tunc officii curie ostendebant ei loricas, clipeos et galeas, dicentes quod tales fuissent libri predecessorum suorum. Et quia mores patrie non congruebat sibi, idcirco ipsum episcopatum ad manus domni papæ, a quo ipsum tenuit, resignavit (an. 1364), et forte per duos annos in episcopatu permansit ¹³⁶.

CHERARDUS 37us.

Post hunc per dominum Urbanum papam quintum ad ecclesiam Hildensemensem translatus est venerabilis pater dominus Gherardus de genere baronum de Monte prope Mindam, tunc episcopus Verdensis, et quondam cantor et postmodum decanus ecclesie nostre; vir facundus, providus et magnanimus. Hic primo anno sui ingressus quosdam raptores videlicet 60 armatos de Westfalia opidum Eltze invadentes cepit, set attendens quod salvo honore eos forte retinere non posset, liberos et quitos dimisit eisdem. Deinde anno suo tercio ¹³⁷ circa festum natiuitatis Marie (an. 1367) invadentibus hostiliter episcopatum nostrum duce Magno de Brunsvich et episcopo Halberstadensi cum adiutorio episcopi Magdeburgensis bishop Kogelwytt dicti nec non de Anhalt, de Hademersleve cum pluribus aliis bravo-

VARIE LECTIONES.

¹³¹ anno Domini MCCCXXXII. in nocte natalis Domini 2. ¹³² Et de singulis domibus adhuc hodie datur vronetynf ad idem castrum spectans demptis aliquibus bonis feudilibus que habent domini episcopi et monasterium sancti Michaelis et pauci vasalli. Occasio autem compulsiois ad edificandum castrum summatim fuit facta, quia episcopus dicit esse prope molendinum de Hildebrand in eadem civitate ubi

nibus (219) et maxima armigerorum multitudine, occurrit eis propter villam Vormersen (220) dominus Gherardus episcopus, et prelio diutissimo comisso, auxiliante Deo et sua genitrice, victoriam gloriosam nostri reportaverunt, interfectis quamplurimis¹²⁰ adversariorum, et captis duce predicto nec non episcopo Halberstadensi Alberto cum magna suorum multitudine, a quibus maximam pecunie summam ipse dominus noster episcopus extorquere potuisset, sed veritus tyrannidem archiepiscopi Magdeburgensis, qui tunc apud Karolum quartum imperatorem magne auctoritatis habebatur, et etiam potentiam ducis Magni junioris, qui tunc ad ducatus Brunswicensem et Lunenburgensem fuerat exaltatus, a predictis captivis summam tridecim millium marcarum argenti in amicitia dumtaxat recepit¹²¹. Post hoc orta est discordia inter dominum nostrum episcopum et ex alia parte duces Ottonem (221) et Albertum (222) de Brunswigk; quidam de vasallis et ministerialibus ecclesie Hildensemensis episcopo nostro rebellantes, ad dictos duces se contulerunt; quos ipse dominus episcopus in castro Walmoden potenter obsedit (an. 1368), et miro modo per industriam ipsum castrum cum aque fluxu comportato aggere submergi fecit et ex toto destrui, prout intuitus hodiernus manifestat. Sinistro tamen eventu factum est quod, durantibus hujusmodi controversiis, predicti duces opidum ecclesie nostre Alvelde ceperunt, spoliaverunt, et castrum novum ibidem erexerunt (an. 1370). Sed dominus Deus et pia mater ejus non obliti misericordie sue nec ecclesiam nostram omnino derelinquentes, ex post aliqualem consolationem refuderunt, disponendo quod officii domini nostri episcopi prope castrum Woldensteyn habito insultu cum adversariis, 24 armatos potiores de dictorum ducum clientela ceperunt, ipsomet duce Ottone per fugam vix evadente. Ex tunc intervenientibus placitis treuge facte sunt, et tandem opidum Alvelde cum castro novo restitutum est nobis, et captivi ducum sunt liberi dimissi. Idem dominus noster episcopus toto suo tempore multas et diversas adversitates in spoliis, incendiis et rebellionibus suorum, ab omnibus circumjacentibus ducibus, nobilibus, et oppressoribus suis impugnatoribus gravissime perpressus est, sed tamen Dei et genitricis sue Marie adjutorio, in qua plene confidebat, in singulis laudabiliter prevaluit. Castrum Calenberch obsedit, et fluvium Leynam abduxit, magnis tamen laboribus et expensis, prout liquet. Castrum Coldingen (223) ecclesie nostre acquisivit, per multa

A dispendia gwerrarum et laborum retinuit. Castrum Vynenborch a comite Conrado de Werningerode pro magna summa pecunie emit. Castrum Blancenborch cepit adjuvante comite Tyderico de Werningerode, quod tamen in placitis recepta aliquanta pecunie summa comite¹²² Borchardo de Regensteyn restituit. Castrum Steyubrugge construere incepit. In salina Gyter (224) quosdam redditus dictos bokpennige ab illis de Knystede emit. Villam Muddeborch (225) et silvam atinentem ab illis de Roden pro certa pecunie summa videlicet 700¹²³ markis comparavit. Domum lapideam seu palacium in Poppenborch edificari procuravit. Organa nostra nova ad ornatum ecclesie nostre sumptibus 100 marcarum et ultra donavit. Villam Peyne prope B Kerkverde pro 100 marcis comparavit. Insuper calicem de auro puro gemmis pretiosis adornatum ecclesie nostre dedit. Anniversarium suum instituit solempniter in ecclesia nostra peragendum. Aulam episcopalem quasi dirutam et vetustate consumptam reedificari procuravit. Clastrum Carthusiensium fundavit adjutorio honorum virorum et redditibus dotavit. Ipse rexit ecclesiam nostram annis triginta tribus, et erat suis subditis presertim clericis multum affabilis et benignus; fuit sufficienter litteratus, et ideo clericorum fauctor. Etiam multas orationes et dictaturas tam prosaycas quam metricas per se ipsum edidit et dictavit. Ipso autem in etate decrepita constituto, subditi sui et maxime ecclesie vassalli tumultus et gwerras inter se graves concitaverunt. In quibus ecclesia nostra maxime periclitata, graves oppressiones et injurias sustinebat. Episcopo vero propter senium deficiente et rebellionem ipsorum comescere non valente, talis modus intervenit, quod dominus Johannes filius comitis de Hoya, tunc episcopus seu electus Padeburnensis, in coadjutorum domni episcopi Hildensemensis assumptus est, qui insolentias ante habitas refrenavit, prout aliquoties fecit; quo translato ad episcopatum Hildensemensem, dominus Gherardus modico tempore supervixit¹²⁴, et defunctus (an. 1398, Nov. 15) apud Carthusienses Hildensemenses sepultus, feliciter in Christo requiescat. Amen, etc.

JOHANNES 38us.

D Ante dictus autem Johannes ad episcopatum Hildensemensem promotus, in suo introitu aliqua satis strenue gessit. Nam ducem Fredericum de Brunswigk terram Hildensemensem opprimentem ipse comescuit et repressit. Etiam castrum Vreden (226) ecclesie Hildensemensi multum prejudiciale expu-

gnavit, cooperante duce Henrico, et funditus evertit, et sic in statu competenti et satis pacifico ecclesiam Hildensemensem circiter 20 annos juxta modum suum rexit. Interea tamen factum est quod venerabilis dominus Eghardus de Hanensee prepositus ecclesie Hildensemensis, vir magne litterature et industrie, sinistro eventu ab emunitate urbis Hildensemensis violenter extractus et abductus, quasi fuisset violator pacis terre, que tunc vulgariter lautfrede dicebatur, in turri Sturwalde incarceratus et per duos fere annos inibi detentus diem suum ibidem clausit extremum; de quo dum rumor exiret quasi fuerit in eadem turri occisus, prefatus dominus episcopus coram multitudinie congregationis cleri et populi civitatis Hildensemensis et suorum vasallorum protestationem publicam fecit (an. 1405), quod de interfectione seu morte ipsius domni prepositi ipse foret innocens et immunis, et ad expurgandum se ad hoc coram omnibus paratum se offerbat; set habito colloquio inter illos qui tunc presentes aderant, juramentum ipsi domno episcopo erat remissum. Ut tamen omni pace dicatur, idem dominus episcopus in prodigalitate et feminarum contubernio ultra mensuram et plus quam decuit, laxabat habenas; quapropter factum est ut omnia castra et possessiones ecclesie, nec non bona ad mensam episcopalem spectantia, vel inpignorata vel alienata ab ipso sunt relicta, et quia, ut apparuit, nimium laycaliter se gessit, plurime exorbitancie et inconvenienciam sunt secuta, propter que et etiam plura alia, prout versimiliter formidandus est omnipotens Deus, multiplicibus flagellis nos et totam terram nostram et gentem gravissime attrivit, et presertim ex eo quod, extremo tempore vite sue, videlicet ad quinqué annos ante obitum ipsius domni episcopi, intollerabilis tempestas gwerrarum et bellorum contra nos insurrexit. Nam confederati archiepiscopus Coloniensis, archiepiscopus Magduburgensis, episcopus Halberstadensis, omnes duces Brunswicenses et Luneburgenses et Sleswicenses, et multarum terrarum quam plures comites et barones cum omnibus ipsorum civitatibus et vasallis contra solum Hildensemensem episcopatum ferociter quasi eundem totaliter devastaturi convenerunt, ac ipsum circumquaque rapinis, incendiis, interfectionibus, captivationibus, depactionibus et ecclesiarum con-

cremationibus hostilissime pervagarunt; que quidem gwerre et inimicicie citra tres annos continuos protracte sunt; in quibus nostrates eciam in duobus conflictibus dampnosissime succubuerunt, quorum unus fuit prope Osterwik et alter prope Grone (227), in quo dominus filius ducis Saxonie, noster concanonicus et ecclesie Montis sancti Maurittii prepositus, heu! fuerat interfectus (an. 1421). Qualia et quanta dampna ecclesia et tota terra nostra ex hoc pertulerit, non facile est describere, set hodierna debitorum onera et alia certa indicia manifeste declarant; unde factum est quod predictus dominus episcopus, tam senio quam penuria¹⁴⁴ oppressus, in coadjutorem suum recepit domnum Magnum illustris ducis¹⁴⁵ Saxonie filium, tunc episcopum Caminensem, et ipsum accedente consensu et concordia electione capituli Hildensemensis nec non conniventia cleri atque vasallorum et quorum interfuit, in episcopum Hildensemensem sibi substitui a domno papa Martino quinto impetravit. Domno autem Magno in episcopum nostrum promotum, factum est tripudium totius cleri et populi, et post brevi intervallo temporis dominus episcopus Johannes mortuus est et in medio ecclesie nostre sepultus¹⁴⁷. Ipse rexit ecclesiam nostram 25 annis citra vel ultra, et maximis debitorum oneribus gravatam et omnium rerum distraxionibus reliquit eandem, successori quoque suo nullum penitus locum liberum nullosve redditus aut paucissimos post se dereliquit, super quibus omnibus parcat sibi omnipotens Deus.

MAGNUS 39us

Idem autem dominus Magnus episcopatum Hildensemensem tam extreme depauperatum inveniens, quantum de suis pecuniis potuit, apportavit, mediantibus quibus huc-usque vivit et perseverat. Idem dominus Magnus castrum Grene (228) cum suis attinenciis a domna ducissa de Brunswigk in possessionem recepit. Ipse etiam fortalitium Dachtmissen (229) a Ludolfo de Esscharte comparavit, quod statim ex post duci Ottoni de Luneborch sub certis pactis restituit pro adquisicione et empcone plurius castrorum in dominio Homburgensi, pro quibus eciam grandem pecunie summam eidem duci Ottoni persolvit, videlicet ultra 10 milia florenorum auri de Reno in prompta pecunia.

SUPPLEMENTUM IN CODICE 2.

Domnus Magnus satis laudabiliter rexit in temporalibus, multa castra emit sub contractu redempcio-

senio gravatus in filium eligeret illustrem principem domnum BERNARDUM ducem de Brunswigk, qui tanquam provisor rexit ad 7 annos.

D. 1452 (Sept. 21), sepultus in medio

vir benignus et affabilis, set heu! ad spiritualia non deditus. Periculose eciam satis obiit sine sacramentis ut dicebatur ¹⁰⁰. Aliunde bene rexit. Obiit a. D. 1471 (Jul. 22). Sepultus prope armarium ecclesie nostre.

Anno ¹⁰¹ Domini 1468 fuit bellum inter duces Wilhelmum ac filios Fredericum et Wilhelmum ex una, ac civitates vulgariter dicti de Hensestede ex altera partibus, et plura dampna ambe partes intulerunt sibi invicem. Set a. D. 1471 fuit forte bellum inter prefatos Dunswicenses et Ernestum episcopum Hildensemensem, et famabatur quod ~~idem~~ episcopus ex nimia tristitia obiit eodem tem-

pore. Anno vero sequenti, scilicet 72, orta est gravis discordia inter civitatem Hildensemensem et episcopum Henningum ex una, et vasallos dyocesis et quosdam canonicos ac opida terre partibus ex altera, qui eundem domnum Henningum episcopum recipere recusarunt. Quis velit esse finis, Deus novit, set jam plures ville desolate sunt heu! ¹⁰² Eodem anno cometa visus est. Et Erfordia pro maxima parte ab ignibus consumpta est, pons scilicet mercatorum et omnes domus fere presbiterorum cum ecclesiis principalibus, beate scilicet Marie Virginis et sancti Severi cum 12 aliis ecclesiis.

VARIÆ LECTIONES.

¹⁰⁰ et verum est in marg. atramento alio. ¹⁰¹ alia manus. ¹⁰² aliud atramentum.

ANNO DOMINI MXXXVIII.

CATWALLONUS

ROTHONENSIS ABBAS.

NOTITIA HISTORICA IN CATWALLONUM.

(MABILL., *Annal. Bened.*, t. IV, lib. LV, pag. 321.)

Sub idem tempus (1026) nobilis Armoricus Simon, filius Bernardi, a quo Roca-Bernardi, cujus loci Dominus erat, cognomentum accepit, monasterium Sancti Gildasii de Nemore in Namnetensis pagi loco qui *Lampidric* tunc vocabatur, ædificavit, ubi Helgotum, *virum sanctum*, Rothonensem monachum, abbatem constituit. Tunc Sancti Salvatoris monasterio Rothonensi præerat Catwallonus abbas, laudatus in litteris prædicti Simonis pro constructione monasterii, in quibus notæ chronicæ non sibi constant, cum monasterium hoc anno conditum dicitur, Heinrico Franciæ regnum regente.

Ast aliunde certum est Catwallonum abbatem Rothonensi monasterio hoc ipso tempore præfuisse. Hic accesserat Mainardo eximie sanctitatis viro, qui Bellam-Insulam, vulgo *Guedel*, a Gaufrido Britannicæ duce obtinuit. Ejus jussu Catwallonus, ipsius Gaufridi, ut ferunt, germanus frater, et ipse multa religione præditus, monachorum cœtum in Bellam-Insulam induxit. Inde post Mainardi obitum ad regimen Rothonensis monasterii revocatus, illud ruinæ proximum instaurare aggressus est. Ejus rei testem habemus ipsius Catwalloni epistolam ex codice monasterii Sancti Sergii apud Andecavos, scriptam ad Hildegardem Andecavorum ducem, Fulconis-Nerræ conjugem, eo tempore quo bellum cum Alano Britannicæ duce gerebat. Hanc epistolam infra exhibemus. Scripsit et aliam idem Catwallonus epistolam ad quamdam abbatissam, cujus nomen a littera L. incipiebat, quam puto esse Letgardem, abbatissam Beatæ Mariæ de Caritate apud Andecavos. Idem abbas probum quemdam virum, sed agrestem, Gurkium nomine, genere Nortmannum, in Sancti Gudwali insula demorantem, convenisse traditur, eumque ad largiendam Sancto Salvatori prædictam insulam est cohortatus. At ille, ut ferus erat, ab his vestibus laneis indui solitus, petentem durius objurgavit, repulitque: sed tandem mansuefactus, se suaque omnia Salvatori tradidit.

CATWALLONI

EPISTOLA

AD HILDEGARDEM ANDECAVORUM DUCEM, FULCONIS NERRÆ CONJUGEM.

(MABILL., *Annal. Bened.*, IV, 321.)